

मे १९८०

एस. वेगुगोपाल, मछिलोपट्टणम्

प्र. पूष्वीच्या गुरुत्वाकर्षणाचे क्षेत्र पार करून गेल्यावर कोणतीही वस्तू अंतरिक्षातच राहून जाते म्हणतात. तरमग 'स्कायलॅब' या आकर्षण क्षेत्रात पुन्हा कां आले?

उ. : पूष्वीच्या गुरुत्वाकर्षणाबाहेर पूर्णपणे गेलेली वस्तू चंद्राच्या आकर्षण क्षेत्रात जाताना ती चंद्राच्या गुरुत्वाकर्षण शक्तीमुळे प्रत्यक्ष होणाऱ्या वेगाने चंद्राच्या चारी बाजूला फिरत चंद्राचा एक उपग्रह होऊन जाते. वेग आणखी जास्त असेल तर सूर्याच्या आकर्षणापेक्षा सूर्याच्या चारी बाजूला फिरू लागते.

कोणतीही वस्तू भूमीच्या गुरुत्वाकर्षणाबाहेर जाण्याची क्षमता ही भूमीपासून कित्येक हजार मैल येथी पाहिले 'स्कायलॅब' गुरुत्वाकर्षणाच्या परिधीतच होती. परंतु तिच्या वेग भूमीच्या आकर्षण शक्तीला इतक्या जाण्याइतका असल्याकारणाने ती पूष्वीच्या चारी बाजूला फिरत राहिली, तशी ती राहली नाही आणि पूष्वीकडे येऊ लागली म्हणजे तिचा वेग क्षीण झाला म्हणजेच त्याचा वेग कारण बसाला जाणाना नाही. पूष्वीच्या चारी बाजूला (रॅकेटच्या मदतीशिवाय) फिरणाऱ्या वस्तूचा वेग कमी झाल्या कारण ती फिरत असलेल्या क्षेत्रात हवा विरळ असल्याचीही शक्यता आहे; नाहीतर आकाशमंडळ फिरणाऱ्या एखाद्या उल्काचा स्थाने साध्याने वेग कमी झाला असेल.

प्र. : आधुनिक विकास सिद्धांताप्रमाणे माकडापासून मानव झाला हे आपल्याला कळते. परंतु अद्यापी वानर जाती अस्तित्वात आहे. तशीच पूर्वी कधी राजस जातीतला घोडातरी माग असायला होता नाही का? तरमग आहे का कोठे?

उ. : माकडापासून मानवाचा जन्म झाला हे मत तर आपल्या आज्यांचेही आहे. कोणत्यातरी मूळ जातीतून माकडे, वानर व मानव निरनिराळे विकास पावले. त्या मूळ जातीत काही वानरांची लक्षणे तर काही मानवांची लक्षणे होती. ती लक्षणे निरनिराळी विकसित होऊन त्यांपासून माकडे, वानर, वनमाणूस या रूपात विकसित झाले असे शास्त्रज्ञांचे मत आहे (वानर म्हणजे शपक; त्यांना नेपट्ट नवते. मागच्या पायांवर ते उभे राहतात व पुढच्या पायांचा हातासारखा उपयोग करू शकते.)

राजस जाती मानवाच्या विकासातील एक स्थिती असल्यास ती नष्ट झाली असल्यास नवल नाही. विकास पावत असताना माकडांच्या व वानरांच्या जाती नष्ट झाल्या वशा !

अघटित अनपेक्षित

[८१]

भूताची गोष्ट ऐकून राजाने झाडणांना बोलावून विचारले- "गुरुजी! मला तीव्र स्तने असलेली मुलगी झाली आहे. यंपासून काही अशुभ होणार असेल तर त्यापासून वांचविण्यासाठी मी काय करावे असे आपले मत आहे?"

"राजा, कोणतेही व्यंग असलेली स्त्री मोतिनियम उत्तंभन करणारी असते. ती पतीच्या मरणाचा कारण होते. तीन स्तने असलेल्या मुलीचे तोंड पाहिल्यास पित्याला मरण येते. म्हणून महाराजांनी त्या मुलीचे तोंडही पाहू नये. ती दुष्टी-माद राहिल याची काळजी वाळगावी. तिचे लग्नाचे वय झालं की तिचे लग्न करून त्या जोडप्याला राज्याबाहेर पाठवून द्यावे. असे केल्यास आपल्याला इह-लोकात अपकीर्ती आणि परलोकात दुःख

सोसावे लागणार नाही." झाडणांनी भविष्य वर्तवले.

त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे केले. मुलगी-वयात आल्यावर राजाने बघवही पिटवली- "महाराजांच्या तीन स्तने असलेल्या मुलीची जी कोणी लग्न करील त्याला एक लग्न सुवर्णमुद्रा दिल्या जातील. लग्न होताच दोघांचा राज्याबाहेर पाठविण्यात येईल"

ती दख्खी ऐकून कोणीही राजकन्येशी विवाह करण्यास पुढे आला नाही. तिच्याशी विवाह केल्यास मरण नुकणार नाही, हे प्रत्येकाला माहीत होते. म्हणून सर्व भीत. पिढ्यान्पिढ्या दारिद्र्य भोगणाऱ्यासुद्धा कोणी तिच्याशी लग्न करायला धजला नाही. राजकन्या वाढत गेली तसतसे तिचे सौंदर्य वाढत गेले. परंतु तिचा सोकळेपणे

पंचतंत्र

हिडतां फिरतां येत नव्हते. दररोज राजधानीत दबंदी पडविली जात होती.

एके दिवशी राजधानीत एक आंधळा भिकारी मित्रा मागावला रस्त्यात हिडू लागला. त्याला वाट दाखवायला स्थान्यात गावचा एक कुबडाही बरोबर होता.

ती वनवी ऐकून आंधळा कुबड्याला म्हणाला—“मला त्या दबंदी वाजविणाऱ्याकडे घेऊन वळ. मी त्या राजकन्येशी लग्न करतो. बायको कशी का वसेना, मला एक लक्ष सोन्याची नाणी मिळतील बायूष्य सुखाने घालविता येईल! त्यानंतर मरण आले तरी हरकत नाही. माझ्यासारख्या आजन्मभिकार्याला सरण मुद्रा मोक्षासारखे

सुखाचे वाहे. चार दिवस जिवंत राहोन ते दिवस तरी सुखाने राहतां येईल!”

मंथरक नावाचा कुबडा आंधळ्याला दबंदी वाजविणाऱ्या जवळ घेऊन गेला.

आंधळा दबंदी वाजविणाऱ्याला म्हणाला—“महाराज आपल्या राजकन्येशी विवाह माझ्याशी करून घ्यायला तयार असतील तर मी तिच्याशी लग्नाला तयार आहे.”

दबंदी वाजवणाऱ्या नोकर आंधळ्याला महाराजाकडे बोलावून घेऊन गेला.

“मी सांगितल्याप्रमाणे अटी मान्य करून लग्नाला जो कोणी तयार वसेल तो आंधळा, पांगळा, असंगूच्य कोणीही असो त्याने माझ्या मुलीशी लग्न करून राज्याबाहेर निघून गेले पाहिजे. त्याला मी मुलीबरोबर एक लक्ष सुवर्ण मुद्रा देईत म्हणून देईन.” राजा म्हणाला.

राजाच्या आज्ञेप्रमाणे नोकरांनी आंधळ्याला नदीवर नेऊन त्याला आंधळ घातली व त्याला उत्तम वस्त्रे घालायला दिली आणि शास्त्रोक्त विधीने राजकन्येशी त्याचा विवाह करून देऊन त्याच्या हातात एक लक्ष मोहोरा दिल्या. नंतर त्याला व त्याच्या बायकोला नावेत वसवून यमुना नदीपार पोचते केले. त्याच्याबरोबर कुबड्याला मुद्रा नदीपार पोचविण्यात

आले. नाववाला त्यांना नदीपार राज्याच्या हद्दीबाहेर पोचवून परतला.

ते एका मोठ्या नगरात पोचले. तेथे त्यांनी एक मोठी हुबेली स्वतःच्या राहण्यासाठी ठरवून घेतली आणि त्यात आनंदाने राहू लागले. आंधळा दोन वेळ खाणे आणि झोपणे याशिवाय काही करीत नसे. कुबडाच घरातली सर्व कामे करी. हळूहळू कुबडा आणि राजकन्या या दोघांमध्ये संबंध वाढू लागला.

ती एकदा आपल्या श्रियकराला म्हणाली—“बापण या आंधळ्याला वाटेला लावले तर आपल्याला सुखाने आयुष्य घालविता येईल. म्हणून तू काहीतरी जालिम विष घेऊन ये. ते मी आंधळ्याच्या खाचपदार्थात घालीन.”

कुबडा विषाच्या शोधार्थ हिडत असता त्याला एक मेलेला नागसाप दिसला. तो त्याला उचलून घेऊन घरी गेला आणि राजकन्येशी देऊन म्हणाला—“तू हा साप तुकडे तुकडे करून शिजव. खूप मसाला घाल व मासळी शिजवली असल्याचे सांगून आंधळ्याला वाढ. त्याला मासळी फार आवडते. तो खूप खाईल व गार होऊन जाईल.” असे सांगून तो दुसऱ्या कादाला निघून गेला.

राजकन्येने कुबड्याला सांगितल्याप्रमाणे साप शिजविला व पळी घेऊन आंधळ्याकडे आऊन म्हणाली—“श्रियकरा, आज मी आपल्याला आवडणारी मासळी शिजविली आहे. मी नदीवर जाऊन पाणी घेऊन येते. तुम्ही येथे बसून ही साबुती खेळीत बसा.”

आंधळा ओठ चाटीत चमचा घेतून आनंदाने चुलीजवळ बसला आणि सागुती ढवळू लागला. नागसापाच्या अंगातून बिषारी वाफारे बाहेर येत होते. त्यामुळे होळबांच्या मोतिबिंदूचे आवरण विरघळू लागले आणि त्याला हळूहळू आंगले दिसू लागले.

त्याने सागुती पाहिली. ती मावयांची नवून सापाचे तुकडे असल्याचे त्याला कळले. तो चकित झाला—“हे मी काय पाहतो आहे? हा साप सज्जवीत होती ती आणि मासे शिजवते म्हणाली होती की! असे स्रोटे कां बोलली बरे? सर्व कळते आहे आता! या तीन तीन स्तन असलेल्या स्त्रीमध्ये पातिव्रल्य कोठून असणार? ती त्या कुचड्याच्या किंवा आणखी कोणाच्या तरी नासी लागली असणार आणि मासा काटा काढून टाकण्यासाठी त्यांचा हा डाव असणार! तर मग आपण आंधळाचे सौंग करून खरं काय ते पाहून तिची नूक तिच्या गळ्यात आंधली पाहिले.” असा विचार

करून ती आंधळाचे असल्याचे सौंग करायचे ठरवून माजी ठबळीत राहिला.

नंतर काही वेळाने कुबडा व राजकन्या घरी परतली. आंधळाला दिसत नाही असे धातून त्यांच्या प्रेसलीला पाहून झाल्या ते पाहून जवळ कोणतेही आयुध नाहीसे पाहून सवयीप्रमाणे चाचपडून पाहू लागला. तरी तिकडे त्यांचे लक्ष गेले नाही.

आंधळ्याने चढविशी उठून कुचड्याला उचलून वरवर फिरविले व राजकन्येच्या उरावर जोराने आपटके आणि सोयांचा एक जोराचा ठोसा देऊन ठार करण्याचे ठरविले. परंतु गंमत अशी की राजकन्येच्या तिसरा स्तन वाचला जाऊन अवृक्ष झाला आणि कुचड्याचे कुबड जाऊन पाठ सरळ झाली.

असा तऱ्हेने रीक अनुकूल असल्या कारणाने राजकन्या, कुबडा व आंधळा परस्परांना ठार करण्याच्या अवयवात परस्परांचे द्विष्ट करण्याला अनायास कारण झाले.

अलंकार मांत्रिक

[२१]

[कालीकमनि मृधाराच्या पांढले जाऊन वैराग्यांच्या हातातून मंत्रदंड घेतला. त्यानंतर ते सर्व जिकरेतून राजाच्या उच्चारात पोचले. त्यावेळी तेथे राजा व मायाची मर्कट माने. राजाने वैराग्यांना तेथे येण्याचे कारण विचारले. परंतु गुरु वैरागी फक्त “मंत्रदंड” आणि “रंगुशेट” एवढेच बडबडत थोरळ सांगला. पुढे—]

गुरुवैरागी म्हणाला ते राजाला कळले त्यांच्यातला फरकसुद्धा आपल्याला माहीत नाही. त्याने संतापून विचारले—“अरे मूर्ख संन्यासी! तू ही काय बडबड चालविली आहेस? मंत्रदंड कोठे आहे? आणि हा रंगुशेट कोण?”

गुरुवैरागी बोळा थांबून म्हणाला—“महाराज, मी वैरागी आहे. मला संन्यासी टक्कल गप्पा शोड आणि मुद्याची गोष्ट म्हणून माझा अपमान करू नका. संन्यासी काय ती बोल! माझ्या हातातून मंत्रदंड निराळा असतो आणि वैरागी निराळा. जोरून नेणाराला तू पाहिले आहेस का?”

“चंदोबा”

शेपटीचा फटका नसल्याने जमिनीवर पडलेला गुरूबैरागी उठून स्वतःला सावरीत शिष्यांकडे पाहू लागला. मोठ्या शिष्याने फार चाबरीलाचे दर्जवीत सल्ला दिला— "गुरुवर्ये! सरे काय ते सांगून टाका ना? आपल्याला इनाम मिळेल. राजधानीच्या उतारेकडे जी धर्मशाळा आहे तिच्या समोरच्या वाड्याचा मालक रंगूशेट याच्याकडेच नाही का आपण तो मंत्रदेव पाहिजा?"

गुरुबैरागी काही उत्तर देणार तेवढ्यात 'किचकिच' करीत मायावी मर्कट बोडे हसले व म्हणाले— "मूर्ख! तूच सर्वे सांगितलेस, गुरूला काही सांगायला ठेवलेसच कोठे? तरमग ए राजा! लगेच शिष्यांना पाठवून रंगूशेटकडून तो मंत्रदेव मागव!"

राजाने जोराने टाळी वाजवली. लगेच एक शिष्याई धावत पुढे आला. राजाने त्या बैराग्याकडे बोट धालवून त्याला आज्ञा केली— "तू याच्याबरोबर जा आणि राजधानीतल्या रंगूशेटकडे मंत्रदेव आहे तो घेऊन ये."

शिष्याई बैराग्याबरोबर तेथून निघणार किल्ल्याच्या भिंतीच्या पलीकडे शंखनाद ऐकू आला. तत्काळ मायावी मर्कट उडी मारून म्हणाले— "अरे राजा! तो शंखनाद ऐकू आला का? तो जावजिथारेच तर माझे

गुरुवर्ये मिथ्यामिश्र आहेत. आता आपल्या-वरची सर्वे संकटे संपलीच सध्या! माझे गुरु, आपले मातृ भल्लूक मांत्रिक व त्याच्याबरोबरचा तो राजा दुर्मुख, कालीवर्मा आणि राक्षस उग्रदेव सर्वांचा सर्वनाश करतील. आता तू नक्कलती राजा होणार!" असे म्हणत मायावी मर्कट किल्ल्याच्या भिंतीकडे निघाले.

जितकेतू राजाने मायावी मर्कटाचा खांघा धरून त्याला भांबविले व म्हणाला— "ऐक रे, असल्या! माझे सैनिक, सामंत सूर्यभूपती, राक्षस उग्रदेव आणि भल्लूक मांत्रिक व त्याचे साथीदार शांका पावून आपण या किल्ल्याचे संरक्षण कसे काय करणार? तूमुद्धा जवळ राहिला नाहीस तर मला याप्रसंगी सल्ला द्यायला कोण मिळणार? आपण मंत्री जीवगुप्ताचा अवमान करून त्याला हाकलून लावले ही मोठी चूक झाली.

"राजा, तुला स्वतःची मीती असण्याचे कारणच नाही. तू अगदी निश्चित रहा?" असे म्हणत मायावी मर्कट तेथून पळालेच.

शुद्धपाथाडून कालीवर्मा हे सर्वे पहात व ऐकत होता. बाहेर घामला होच संधी उत्तम आहे असा विचार करून तो शुद्धपा-नाहेर येणार तेवढ्यात सामंत सूर्यभूपती घापा टाकीत धावत येऊन म्हणाला— "महा-

राज! मला आत्ताच आपल्या किल्ल्याकडे निघाले पाहिजे. कारण मला आत्ताच कळले की, एक राक्षस आणि शंखनाद करीत एक मांत्रिक किल्ल्याचा तट फोडून किल्ल्यात प्रवेश करण्याचा प्रयत्नात आहे म्हणे. किल्ल्यात माझी बायको, मुलगी व थोडे सैनिक फक्त आहेत."

राजा जितकेतू आश्चर्ये चकित झोऊन म्हणाला— "मला ही सर्वे काहीतरी फार मोठी मान्यद दिसते आहे. एक राक्षस आणि भल्लूक मांत्रिक भाव्या किल्ल्यावर हल्ला करायला येऊन पोचले आहेत आणि हा दुसरा मांत्रिक आणि दुसरा राक्षस ही काय भानगड आहे?"

साक्षत सूर्यभूपतीही गांधळला. तो चारीबाजूला त्याच स्थितीत पाहू लागला. तितक्यात धुडपाळ्यानून कालीवर्मा बाहेर येऊन म्हणाला—“महाराज! मी यावेळी आपला शत्रू नाही. आपण तलवार उपसू नका. यावेळी आपण केवढ्या मोठ्या संकटात सापडला आहा, आपल्या मला त्याची पूर्ण कल्पना आहे. कदाचित आपल्याला कळलेही नसेल की ते मायावी मर्कट किल्ल्याच्या भिंतीवरून उडी मारून बाहेर निघून गेले आहे!”

जितकेतू राजा वाचचर्यवर्षित होऊन कालीवर्मा म्हणाला ते ऐकत व त्याच्याकडे पहात नुसता उभा राहिला. नंतर त्याने

विचारले—“तू कालीवर्माच नाही का? मी पूर्वी तुलाच नाही का शिरच्छेदाची शिक्षा फर्मावली होती?”

तो प्रश्न ऐकून कालीवर्मा थोडा वृसला, पण नंतर म्हणाला—“महाराज, ती गोष्ट आता फार जुनी झाली आहे. खावेळी आपल्या ममात आपण राजे असल्याचा पर्व होता आणि यावेळी आपण संकटात सापडल्याने वांगरून गेला आहा!”

जितकेतूने साक्षत भूपतीकडे संक्षयी मुत्रेने पहात विचारले—“कालीवर्मा! तरमग दोन राक्षस आणि दोन मांत्रिक ही काय मानगड आहे?”

“महाराज, या सर्वे शब्दवडीच्या मुळाची दोन मांत्रिकांचे परस्परांशी वैर आहे. ते परस्परांवर मूढ व्यामच्या प्रयत्नात आहेत. ते दोघे ब्रह्मपुत्र नदीच्या उगमाजवळच्या मल्लनेवरीचे भक्त आहेत. त्यांच्यापैकी एकाचे नाव भल्लूकपाद आहे. खाचच शिष्य भल्लूक मांत्रिक इकडे आला आहे. दुसरा मिथ्यामिथ नावाचा एक मांत्रिक आहे. मायावी मर्कट त्याच्या शिष्यापैकी एक आहे. आता राहिले राक्षस. ते दोघे सख्खे भाऊ आहेत. त्यांच्यापैकी एक उग्रदंठ आमच्याबरोबर आहे. त्याचा माऊ कालवृंद याका मिथ्यामिथ मांत्रिकाने बंदी करून ठेवले आहे.” कालीवर्माने म्हणाला.

चांदोबा

कालीवर्मा अजून बोलतच होता, मध्येच सूर्यभूपती म्हणाला—“महाराज, तोच मांत्रिक त्या दुसऱ्या राक्षसाला बरोबर येऊन माझ्या किल्ल्यावर हल्ला करायला गेला असणार. म्हणून मला निरोप द्या.” असे सांगून सूर्यभूपती निघून गेला.

राजा जितकेतू काळजीत एडल्यासारखा कालीवर्माला म्हणाला—“वर्मा! तुला काय काटते? तू पुढे काय करणार? आणि काय रे, तुझ्या एका हातात मंत्रदंड आहे आणि तू दुसऱ्या हाताने तलवार उपसलीस. मी राज्यकरभार पाहण्यात किती कमकुवत असलो तरी खड्ग-मुळात कोणासनीर माव घुळवणार नाही. तू माझ्यावर कशाचा प्रयोग करणार आहेस?”

कालीवर्माने मंत्रदंड जमिनीवर फेकला व तलवार उपसून तीही बुर फेकली. नंतर म्हणाला—“महाराज! मी यांपैकी एकाचाही प्रयोग आपल्यावर करणार नाही. आपल्या राज्यात जे बऱ्याच व अत्याचार होत आहेत त्यांची जबाबदारी आपल्याला खऱ्या वेणाच्या सर्व मंत्र्यांवर आहे. परंतु यावेळी आपल्या राज्यावर मांत्रिकांचे आणि राक्षसांचे जे संकट आले आहे, त्यांच्यापासून आपले व राज्याचे रक्षण करण्याची जबाबदारी माझ्यावरही आहे.”

ते ऐकून जितकेतू राजा कूच झाला. खाली पडलेली तलवार कालीवर्माच्या हातात वेळ लागला, त्याच वेळी भुयाराच्या वाटेने समोरून राजा दुर्मुख आणि त्याच्या पाठीमागून भल्लूक मांत्रिक बाहेर आले.

दुर्मुख गजेंत तलवार उपसून म्हणाला—“कालीवर्मा, जाम्हाला काटत होते की तू कोणत्यातरी बक्षंकर संकटात सापडला अस- वास. परंतु तू मा जितकेतू राजाला इतका वेळ जिवंत कसा काय सोडलास? तरमग मी ते काम आता पुरे करतो.” असे म्हणत दुर्मुख राजा जितकेतूच्या अंगावर धाडला.

कालीवर्माने विद्युत्वेगाने आपल्या तल- वारीने दुर्मुख राजाची तलवार अडवीत

चांदोबा

१५

दुर्मुख राजाला समजावून सांगितले-“राजा दुर्मुखा! घाई करून कसे चालेल? याच जितकेतु महाराजांची सेवा करित माझ्या वडिलांना वीरगती प्राप्त झाली होती. ते विसरून मी जर आपल्या मालकाचा वध केला तर तो स्वामिद्रोह होईल. ते फार मोठे पाप आहे!”

दुर्मुख संतापून काही म्हणणार इतक्यात भल्लूक मांत्रिक जमिनीवर पडलेला मंत्रदंड उचलून म्हणाला-“कालीवर्मा! शाबास, तू माझा मंत्रदंड परत मिळविलास! माझे गुरू भल्लूकपाच यांचा हाडबैरी तांत्रिक मिथ्यामिथ काळवंड राक्षस व त्याचा शिष्य जंबुकेश्वर यांना बरोबर घेऊन वा

प्रदेशात आला आहे. म्हणून मला वीका आहे की तो माझ्या गुरूंमार्फत काहीतरी मरे वाईट करूनच इकडे आला असणार. म्हणून आपण तत्काळ भल्लूक पर्वताच्या दिशेने प्रयाण करणे आवश्यक आहे.”

“जसपण तिकडे सिधून गेला तर त्या तांत्रिकाला इकडेचे सर्व राम भोकळेच मिळणार! त्याला आपण आटा घातला पाहिजे. तांत्रिक सूर्यभूपतीच्या किल्ल्यावर हल्ला करायला गेला असल्याचे मी ऐकतो. त्या किल्ल्यात तसे मोठे सैन्यही नाही!” कालीवर्मा म्हणाला.

भल्लूक मांत्रिक विडून म्हणाला-“हे सर्व मी भुयाराच्या तोंडावर भुयारात पाऊल टाकण्यापूर्वीच आपल्या किल्ल्याकडे भरधाव पळणाऱ्या सूर्यभूपतीच्या तोंडून ऐकले आहे. मी एकच विचारतो, या राजा व सामंतांच्या भांडणात आपण सर्वांनी पडायचेच कारण काय?”

कालीवर्मा रागाने मांत्रिकाकडे पहात म्हणाला-“मी याच राज्यात जन्मलो आणि लहानाचा मोठा झालो. सर्वात आधी या राज्याचे व येथील शासकांचे हित वाढणे माझे आयकतेंच आहे. तिकडे दुर्लक्ष करून इतर कोडे खोऱ्याच्या कोपरात राहणाऱ्या मांत्रिकांच्या मदतीला घावणे कोणत्याही तऱ्हेने नीतिसंगत होणार नाही.”

ते उभार ऐकून भल्लूक मांत्रिक चकितच झाला. म्हणाला-“माझ्या सिध्या काळीवर्मा! तू इतक्या लोफर इतका कसा काय बदललास? जितकेतु राजा म्हणाला ते ऐकून तू कसू नकोस की हा राजा मंत्रवंक आपण देणाराला आपली दत्तक राजकन्या देऊन तुला आपला वारस करील.”

“मी जे म्हणालो त्याच्याशी मी वारस होण्याचा किंवा दत्तक राजकन्येची माझा विवाह होण्याचा काही एक संबंध नाही. मी मंत्रवंक महाराजांना दिला नाही. आपल्याला दिला, हे लक्षात नसू या.” असे म्हणत कालीवर्माने राजा जितकेतुकडे हेतुपूर्वक पाहिले.

राजा जितकेतु मान हालवून म्हणाला-“वेढे हजर असलेला राजा दुर्मुख आपल्या समोर...” पुढे तो काही म्हणणार इतक्यात उग्रवंड राक्षस आपली दगडी गदा घेऊन गर्जना करित भुयारातून बाहेर आला आणि मोठ्याने म्हणाला-“वेढे एकटे दुर्मुख महाराजच नाहीत, मीसुद्धा आहे आणि हा पहा चांगळ भल्लूकही येतो आहे. आपल्याला ये काही म्हणायचे आहे या सर्वांच्या समोर बोला.”

जितकेतु राजा उग्रवंडाला पाहून प्रथम दचकला व घोडा म्यालाही, परंतु थोडे धाडस करून म्हणाला-“मला मूलबाळ

नाही. म्हणून मी माझ्या मागे कोणाला आपला वारस करावचे याचा विचार करतो आहे. आज अनायास चांगली संधी चालून आली आहे. सूर्यभूपतीची मुलगी माझी दत्तक मुलगी आहे. मी तिचे कालीवर्माशी लग्न करून देणार आहे आणि माझ्या मागे तोच चंद्रशिला नगराचा राजा होईल.”

ते ऐकून भल्लूक मांत्रिकाने जयघोष केला-“भल्लूकवाद बुरू की जय!” नंतर म्हणाला-“तुम्ही सर्व वस्तुस्थिती न ओळखता हुबेतच्या हुबेतचा बांधता आहात. ती दुष्ट तांत्रिक मिथ्यामिथ आतांपर्यंत सूर्यभूपतीच्या एकुलत्या एका मुलीला कोंद

करून आपल्या बोंगराळ प्रवेशाकडे निघाला असेल. तो भल्लूकेश्वरीच्या पुजेसाठी एका पुजारिणीच्या शोषार्थ आहे."

"मी जिवंत असेपर्यंत त्या तांत्रिकाशी ते साध्य होणार नाही." असे म्हणत कालीनर्षाने स्वामेकून आपली तलवार उपसली.

"कालीनर्षा, नीसुडा तीव्र प्रतिज्ञा करतो." असे म्हणत उग्रदंड राक्षसाने आपली गदा हात उंच करून धरली.

भल्लूक मांत्रिक दिलात करून म्हणाला-
"उग्रदंड, तुम्हां शोषार्थी प्रतिज्ञापूण होवो, होव माझी पण इच्छा आहे. या प्रबलात तू आपला भाऊ कालदंड माझ त्या दुष्ट मिथ्यामिश्रच्या ताबडोबून छोडव. काही तरी विषारी स्त्रीची बलस्थिती कायला घालून त्याने त्याका मुका करविला आणि त्याला आपला विश्वासपात्र रास करून घेतला आहे. तरयग ठीक, मी निघालो." असे म्हणत तो पुजारीच्या शोंड्याकडे निघाला.

भल्लूक मांत्रिक सुयाराच्या तोंडातथोर पोषण्यापुर्वी एका झडाच्या आडून बांडाळ भल्लूक 'शिरीष बन भेरव की जय' म्हणत बाहेर आला. त्याच्या हातात परशू होता. तो म्हणाला-
"भल्लूक मांत्रिका! तुम्हा मगने वर्षी भल्लूक आणि वर्षी माणूस झालेल्या या बांडाळाविषयी तू काय ठरविले आहेस? तू तुझे गुरू आणि मी मानात भल्लूक शब्द असल्याने गैरसंज्ञ व धोडाळा होणार आहे. तरयग तू मला प्रथम एक सामान्य माणूस करणार की मी तुझे बोके उडवू?"

भल्लूक मांत्रिक थरथर कांपू लागला. म्हणाला-
"तू बांडाळ भल्लूक नाहीस, तू मा मगनाचा बांडाळ यक्षुज आहेस. तू आता जाऊन शिरीष बनानात जाऊन ज्यांना शिरच्छेदाची शिक्षा सांगल्यात आली आहे त्यांची बोकी उडव!" असे म्हणत भल्लूक मांत्रिकाने आपला मंत्रदंड बांडाळ भल्लूकच्या बोकाला तीनदा लावला आणि विस्तृतेनाने भुवारात उतरला.

(पुढच्या अंकात संपूर्ण)

राक्षसाची भीती की राजनीती

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो बाळाजवळ बेल, ब्रेत सांधावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्वामाच्या दिवने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-
"राबा, मी म्हणतो आहे ते रास्त होणार नाही, परंतु तू जे करतो आहेस ते राजधर्माला अनुसरून नाही. तुझ्याच प्रमाणे राबा विरंकुसने राजनीतीविषय काम केले होते. मी ती गोष्ट सांगतो, लज देऊन ऐक-
"जरी सांगून वेताळ जोष्ट सांगू लागला.

पूर्वी कधी निकुंज देशाच्या गादीवर निरंकुश नावाचा राबा राज्य करीत होता. त्या देशाच्या हद्दीच्या आगून बसनेत्या जंगलात एक राक्षस आत्म्याची बातमी त्या जंगलात राहणाऱ्या राजादी लोकांनी त्याकाळी पळविली.

त्या बातमीवर राजाचा विश्वासच बसेना. तरी राजाने जास्त चवकशी केली तेव्हा त्याला कळले की त्या राक्षसाने जंगली जातीच्या लोकांना कोणत्याही प्रकारे त्रास दिला नव्हता. परंतु ते लोक वावरून मात्र गेले होते.

नंतर राजाने त्यांना विचारले—“तो राक्षस आहे, हे कशावरून तुम्ही ओळखले? तो ताबांमाडा एवढा आहे का?”

रानटी लोक म्हणाले—“महाराज, तो तेवढा मोठा नाही, हे खरे असले तरी तो रानटी रेवथा सारखा नक्कीच आहे!”

“परंतु तो राक्षस आहे, हे तुम्ही कसे म्हणता?” राजाने पुन्हा विचारले.

“महाराज, आम्ही स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले, तो एका झाडाखाली बसून कंदमुळे व फळे खात होता. त्यावेळी जवळच्या झाडीतून एक बाघ त्याच्या अंगावर धावून आला. त्या राक्षसाने बाघाचे मागचे पाप धरून त्याला एका झाडाच्या बुंधावर खूप आपटले आणि टाक केले. तो राक्षस नसेल तर हे राक्षसी काम कोणी माणूस करू शकेल का? त्याच्या हातात धनुष्यबाण किंवा भालावरही काहीच नव्हते. तरी तो हरण वगैरे जनावरांना धरून भाजून खातो.” रानटी लोक म्हणाले.

राजाने थोडा वेळ विचार केला व म्हणाला—“मला वाटते की तुम्ही विना-कारण भितां आहां! तरी मी त्याच्या विषयी जास्त माहिती काढीन. तो कधी तुमच्या वाटेला गेला तर तुम्ही ताबडतोब मला कळवा. मी तुमचे रक्षण करीन. एवढी हमी दिल्यानंतरही तुमच्या मनाचे समाधान होत नसेल तर तुम्ही राजधानीच्या हद्दीवरच्या भागात येऊन राहा. तुमच्या र हण्याची व्यवस्था करून देतो.”

रानटी लोक निघून गेले. परंतु मंत्र्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही. त्याने राजाला विचारले—“महाराज! त्या राक्षसाचा काटा न काढण्याचे ठरले आहे का?”

“तसं काही नाही. पण शंका कसली?” राजाने विचारले.

“जी व्यक्ती निःशस्त्र असूनही हिंस्र स्वरूपाचा चेहरासुद्धा करू शकते ती सामान्य मानवजातीला सुखाने राहू देईल का? त्या व्यक्तीकडे असे दुर्लक्ष करणे राज्याच्या हिताचे ठरेल का?” प्रधानाने शंका केली.

“हिंस्र पशू प्रजेला त्रास देऊ लागल्याचे कळताच आपण त्यांची शिकार करून त्यांचा काटा काढतो. परंतु हा राक्षस तर निरपराय दिसतो आहे. त्याची शिकार करणे योग्य नाही!” राजा म्हणाला.

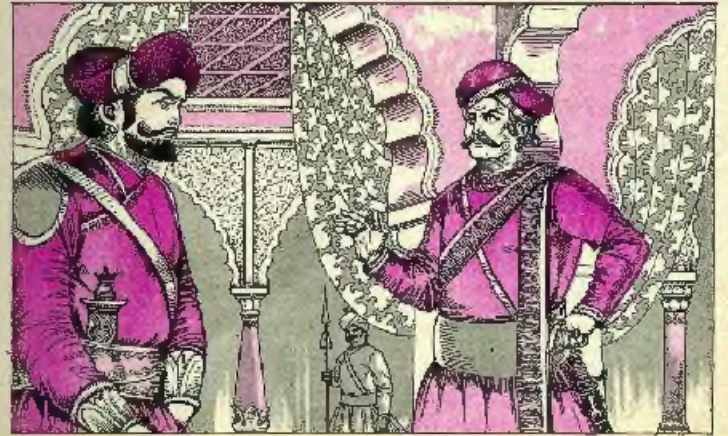
“महाराज, आपण म्हणालात, ते मला तरी बरोबर वाटत नाही! तो जनावरांशी

क्रूरपणे व्यवहार करतो आहे. तो राक्षस आहे आणि मानवजातीचा शत्रू आहे. तेव्हा त्याचा वध करण्यास दोष किंवा हरकत का असावी?” मंत्र्याने पुन्हा साहस करून आपली बाजू मांडली.

त्यानंतर राजा पुन्हा काही वेळ विचार करीत राहिला व नंतर म्हणाला—“तुम्हाला तसे वाटत असेल तर तुम्ही त्या राक्षसाचा वध करण्यासाठी आवश्यक तो प्रयत्न करा.”

मंत्र्याने लगेच उपसेनापतीकडे निरोप पाठवून आज्ञा केली—“सशस्त्र सैनिकांना बरोबर घेऊन जवळ जंगलातल्या राक्षसाचा शोध काढा आणि त्याला ठार करून त्याचे

प्रेत हजर करा!”

सर्वे सैनिक ओरडत पळून गेले, परंतु एकटा उपसेनापती तलवार उपसून राक्षसाच्या अंगावर धावला. तो राक्षस मानवजातीतल्या मोठ्यात मोठ्या जेव माणसाहून एक वीतभर तरी जास्त ज्वंज होता.

राक्षसाने बाघ सेत्याची खात्री झाल्यावर त्या बाघाचे मागने पाय धरून त्याला उचलले आणि त्याला दूर झाडापलीकडे फेकून दिले. नंतर हात धुवून सेनापती होठा त्या बाजूला येत मानवजातीच्या भाषेत म्हणाला—“तू इकडे कसाला गेला आहेस?” सेनापती चकित झाला, म्हणजे हा राक्षस वसून आपल्यासारखाच एक माणूसच आहे तर, असा विचार करून म्हणाला—“मी तुला ठार करायला आलो आहे, तरीच महाराजांची आज्ञा आहे.”

“साही, तू मरण्यासाठी आला आहेस!” असे म्हणत राक्षसाने सेनापतीचा जखवा हात धरून दाबला. सेनापतीची तलवार झातासून गळून पडली. पामाने तिचे तुकडे करीत राक्षस म्हणाला—“आता तू कुठाल परत जा!”

उपसेनापतीने परतल्यावर प्रचानाला बडलेले वृक्ष हांगितले. त्याने ते राजाला कळविले व विचारले—“महाराज, पुढे?”

राजा म्हणाला—“आपण काही एक करण्याची गरज नाही. तुम्ही आपापली

कामे करा.” त्याच्या मते काळजी करण्याचे कारण काहीच नव्हते.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
“राजा, राक्षसाच्या बाबतीत राजा निरंकुश इतका बेकिकीर का होता? की तिकडे त्याला ध्यान द्यावे नव्हते? राक्षसाशी जैर करणे हे स्वतःच्या पायांवर घोंड ओढून घेण्यासारखे त्याला वाटले म्हणून का? तसं पाहिले तर राक्षस हे मानव जातीचे अतृच नाही का? कदाचित राक्षाला रावटी छोक म्हणाले ते खरे वाटले नसावे. परंतु त्याच्या सैनिकांनी राक्षसाला स्वतः वीळ्यांनी पाहिले व त्याच्या अंगात किती जकती आहे हे देखील पाहिले तेव्हा तरी राजाने आपले सर्व सैन्य पाठवून राक्षसाचा वध करायला गेलो होता कस? परंतु त्याने तसे का केले नाही? या शक्येचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर ओळू लागतील.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“राजाने योग्य तरे केले. राक्षस हे सुद्धा मानवाच्या जातीतले एका जातीचे लोक आहेत. प्रजेत अनेक जातीचे लोक असतात. तेव्हा पुराव्याशिवाय कोणत्याही जाती वधातीला अपराध नसूनही बंड करणे राजनीती विरुद्ध होईल. नापणां सर्वांनाच माहीत आहे की पौराणिक काळात मानवजातीला त्रास देणाऱ्या राक्षसाचा सहार विष्णूने मानवरूप घेऊन केला होता. अपराध करणाऱ्यालाच दंड द्यावा, हा राजधर्म आहे. राक्षस सुद्धा त्या राजाची एक प्रजाच तर होता. त्याला ठार करण्याकरिता आलेल्या एका सेनापतीला सुद्धा त्या राक्षसाने सोडून दिला. अशा परिस्थितीत तो मानव प्रजेला त्रास द्यायला का येईल? प्रचानाने एका विशिष्ट जातीवद्दल जो द्वेष दर्शविला तोच राजनीती विरुद्ध होता.

अशा तऱ्हेने राजाने मीत मंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि शाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कथित)

प्रेमाचा वृथा पुढका

एका गणपतराव कंधल्यासरी स्वर्णप्रज्व आकाराने आधारी पडले. त्यांची सेवासुधुचा करायला एकटी सिधू घरी होती. योरली वनसला लग्न आल्यावर साखरी नातू जायली होती. अर्थातच सर्व जबाबदारी सिधूवर होती.

बचबुद्धांनी गणपतराव कारलास ती प्रत्येक वस्तू वाजता देवाची, असा सल्ला दिला होता. म्हणून सिधू दोळे मिटून त्या सत्याप्रमाणे करू लागली. परंतु सिधू करी ने गणपतरावाला मुलीच खपणे नाही. कारण गणपतरावांची तादकाठी निराळी बाबुला ठेवली जात होती. व पन्थ म्हणून त्यांना कोठरी नसावे खावला परवानगी नव्हती. म्हणून गणपतरावांचा सिधूचा राग आला. त्यांनी वसलेला बोलवून आणखीनाठी निरोप पाठविला.

वरखेला वडिलांची स्थिती कोव येण्यासारखी घाटली. तो स्वामी हवे ते कायला देई. सिधूने तिच्या अपय्य होईल म्हणून साखर केले, परंतु तिच्या बोनण्याकडे योरल्या वडिलांनी दुर्लक्ष केले. बर सिधूला बललेल्या सासुरच्या मावी पाठवून देण्यात आले.

परंतु वास्तला आल्यानंतर गणपतरावांची तय्येव आस्त जास्त विचकत येची. केवळचा वावरले. गणपतराव पन्थ पाळीत नसावे असा सवय त्यांना घाटू लागला.

मध्यस्तरी वसलेलाच तो स्वर्णप्रज्व रांग साक्षा तिच्या नवऱ्याला सिधूकडून खावल्याच्या आकाराची पूर्ण माहिती मिळाली होती. तो बायकोला रानाबला. त्यानंतर गणपतराव आणि वसलेला बचबुद्धांच्या सल्लाप्रमाणे इलाज झाला. बौध त्या आजारातून बचावली.

मदिरावतीची माष्ट

कितीच सतकापूर्वी घडलेली ही गोष्ट

आहे. जज्जयिती नगरीत यशस्कर नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. त्याला शशिभूषण नावाचा मुलगा होता. तो स्वभावाने मुसील आणि दिसायलाही सुंदर होता. गुरुकुलात विद्याभ्यास करीत असता विजयसेन नावाच्या एका क्षत्रिय मुलाशी त्याची मैत्री झाली.

एके दिवशी विजयसेनाबरोबर त्याची बहीण मदिरावती आचार्याच्या घरी माली. ती दिसायला अप्सरेसारखी सुंदर होती. तिने प्रथम वडांतीच शशिभूषणाचे मन हिरावून घेतले.

मदिरावतीने घरी गेल्यावर आईजवळ तिच्या भावाच्या मित्राच्या, म्हणजे शशिभूषणाच्या सौंदर्याचे भरीव वर्णन केले. म्हणून शशिभूषणला एकदा घरी बोलावून आणायला आईने विजयसेनला सांगितले.

दुसऱ्याच दिवशी विजयसेन आपला मित्र शशिभूषणला आपल्या घरी बोलावून घेऊन आला. विजयसेन वडिलांजवळ बोलत असता मदिरावतीची धात्रयी नावाची सली संधी पाहून एक मोगऱ्याचा हार वेऊन शशिभूषणाकडे गेली व म्हणाली—“हा हार माझी मैत्रिय मदिरावतीने मला द्या. तुमच्यासाठी ओवून पाठविला आहे.”

शशिभूषणने तो हार घेऊन परत निरोप पाठविला. “तु मापल्या मैत्रिणीला सांग की मी तिच्यासाठी आपला प्राणही अर्पण करायला तयार आहे.”

त्या दिवसापासून शशिभूषण व मदिरावती दोघांमध्ये प्रेम वाढतच गेले.

एके दिवशी एक क्षत्रिय तरुण मदिरावतीच्या घरी आला. त्याने मदिरावतीच्या वडिलांना भेटून मदिरावतीला घायणी घातली. मदिरावतीच्या वडिलांना मदिरा-

जतीचे प्रेम आणखी कोणावर आहे हे पाहीत नव्हते म्हणून त्यांनी त्या तरुणाला होकार दिला आणि लग्न मुहूर्तही ठरविला

मदिरावतीचे लग्न ठरल्याने ऐकल्यावर शशिभूषण खजारी पडला, तो आजार मानसिक होता एकदा तरी मदिरावतीला भेटला आले तरी पुढे जसे त्याला वाटले परंतु तशी संधीच मिळाली नाही

लग्नवा दिवस येऊन ठेपला. मदिरावतीला नहायला बालून तिला वधूची वस्त्रे नैसर्गिकपणे आली बाजबो बाजू लागली न वर मांडवात आला

जगदी शंकराच्या घटकेपर्यंत शशिभूषणला आटवत होते की हे लग्न टळेल परंतु ती

वाशाही फोल ठरली तेव्हा त्यान आत्म-हत्या करून घेऊन मोकळे ध्यायचे ठरविले

रीतीप्रमाणे बोहोल्यावर पाऊल ठेवण्या-पूर्वी मदिरावती आपल्या सखीचरावर नगराबाहेर देवीच्या देवळाच्या आवारात कामदेवाचे देऊळ होते तेथे पूर्वेला दिघाली त्या देवळाजवळ जाणाऱ्या वाटेवर एक बडाचे झाड होते. शशिभूषणने त्या झाडाच्या फांदीला फांसी लावून आत्महत्या करून ध्यायचे ठरविले, म्हणजे मदिरावतीला आपलं प्रंत तरी दिसेल असा विचार करून ती त्या बडाच्या झोडाकडे निघाला

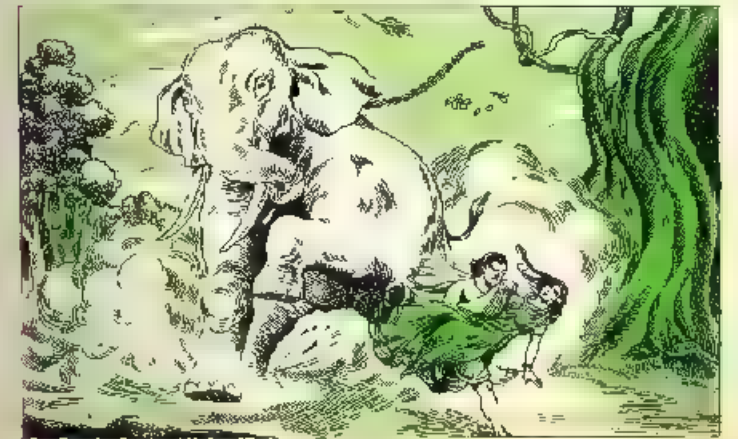
मध्यंतरी मदिरावतीची सखी धात्रयी त्याच दिवशी उजाडतांच शंकराद नावाच्या सरोवरावर स्नानाला गेली त्या सरोवराच्या काठी ती फुले निवडीत होती तेव्हा तिला सोमदत्त नावाचा एक ब्राह्मण तरुण भेटला तो तिच्याचकडे टकलावून पहात समा होता त्याला पाहून धात्रयी थोडो लाजली

त्याच वेळी दुरून कसला तरी गलका ऐकू आला. साखळबड तीवून एक भयान्मत्त हत्ती ती दोघ जयी हत्ती त्या दिशेन येत असल्या दिसला काय बरावे धात्रयीला कळना त्याच वेळी अनोळखी परदेशी सोमदत्तने धात्रयीला उचलले आणि पळत

पळत बुर लोकांची गर्दी दिसली तिकडं धावला

एवढे वाडस करून आपला धीव बांध-विणारा तो परदेशी तरुण कोण त्याची ओळख करून घ्यावीसे धात्रयीला वाटले परंतु त्याच वेळी तो भयान्मत्त हत्ती लोकांच्या गर्दीवर चालून आला. लोक सैराविरां पटु लागलं आणि सोमदत्तपण पळून गेला थोड्या वेळाने तो धात्रयीची ओळख करून घ्यायला परतला परंतु ती त्याला तेथे दिसली नाही कारण तिच्या मैत्रिणीच्या सगनाचा मुहूर्त होत आला होता म्हणून धात्रयी व सोमदत्त परस्परांना भेटण्याची इच्छा असून परस्परांना भेटू शकली नाहीत

त्यान ज्या तरुणीचे रक्षण केले ती कोण व कोठ राहाते हे कळायला धात्रयीला मार्ग मुचला नाही तरी काय वाटेल ते करून तिचा शोध काढायचे त्याने मनाशी पक्के ठरविले आणि तो तिच्या शोघाऱ्या निघाला बराच वेळ चालत राहल्यावर तो मोरीच्या देवळानजिक आला. तेव्हा त्याला रस्त्याच्या बाजूला एका वडाच्या आडल्या एका तरुणाचा वेद लोवत असल्या दिसला. वाडस करून त्याने आडावर चढून त्या भाणसाला जमिनीवर उतरविले तो शशिभूषणच होता. त्याने फांसी लावून घेतली होती परंतु ती मेली नव्हता. बंशुद अवस्थेत होता सोमदत्त त्याला शुद्धीवर आणण्याचा प्रयत्न करू लागला

घोटा वेळाने शशिभूषण लुझीवर आला. तो उठून बसला व सोमदत्तला म्हणाला- कोण हो तुम्ही, मला कांय थिण्यासाठी एवढी झटपट केलीत, म्हणून विचारतो? माझे पुढील आयुष्य अंधकार-मय आहे.” बस सांगून त्याने आपली दुःखकथा त्याला सांगितली

सर्वे वृत्त धातपणे ऐकून बेलत्यावर सोम-दत्त म्हणाला-“बेडधा माणसा, हा काय रे पुरुषार्थ झाला का? माझेमुढा तुझ्याचसारखे एकच मुलीवर प्रेम आहे ती कोण हेसुद्धा मला माहोत नाही तरी मी तिचा शोधकाढोस सर्व जग पालथे घालणार आहे. एवढे सांगून त्याने आपली प्रेमकथा सांगितली

दोघाचे सभाषण चालू असता वरून एक भिरवणूक बाजण्याबरोबर घेत असलेली दिसली

“ती फहा, मदिरावती कामदेवाच्या पुजंसाठी वाजत गाजत येत आहे” शशि-भूषण म्हणाला

“तु मग आपण देवळात गर्भगृहात जाऊन खपून बसू या. सोमदत्ताने सत्ता दिला.

दोघे तरुण कामदेवाच्या मूर्तीमागे लपून बसले, त्यानंतर मदिरावती आपल्या सखी बरोबर देवळात आली तिने आपल्या मेथिणीला बाहेरच रहायला सांगून गर्भगृहात प्रवेश केला. दार आतून बंद करून बारीक आवावात कामदेवाला म्हणाली-“काम-देवा! माझ एका तरुणावर प्रेम आहे, मग तू माझ लग्न आणखी कोणाशी का लावून देत आहेस? या जन्मी माझ्या मनाशी इच्छापूर्ण झाली नाही तर निदान पुढल्या जन्मी तरी शशिभूषणशीच माझा विवाह करून देण्याचा माझ्यावर अनुग्रह कर’ अशी प्रार्थना करून ती आपल्या पदराच्या फांस करून स्वतःच्या गळ्याला लावू लागली

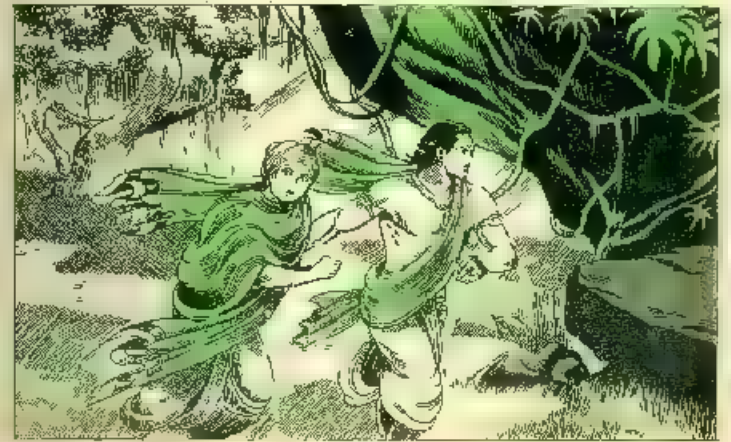
सत्काळ मूर्तीच्या पाठीमागून पुढे येऊन शशिभूषणने तिच्या गळ्यातला फांस काढून टाकला

सोमदत्तसुद्धा मूर्तीच्या पाठीमागून आला. तो म्हणाला-“आता आपल्याजवळ बोलत बसायला बंळ नाही काढोस पट्टू लागला. शशिभूषण तू आपल्या प्रेमिकेला माझा पुरुषवेष घालायला दे आणि तिला आपल्या गावी बोलावून घेऊन पळून जा. मी तिचे पातळ नेसून बाहेर निघून जाईन.”

त्यानंतर सोमदत्त मदिरावतीचे पातळ नेसून आणि तोंडावर भले मोठे भूषट ओढून गर्भगृहाचे दार उघडून बाहेर आला, सखींना बाटले की मदिरावतीच बाहेर आली सलीना घाटले की मदिरावतीच बाहेर वाली आहे. त्या मंगलगीत म्हणत बाजलाजवळ परत आल्या. त्या निघून गेल्यानंतर शशिभूषण व पुरुष वेषात

मदिरावती दोघ माझ्यातून बाहेर आली रात्रभर रातावनातून मार्गे काढीत अचलपूर नावाच्या गावी येऊन पोचली तेथे एका ब्राह्मणाच्या घरी दोघ उतरली. त्याच गावी एका देवळात त्यांचा शस्त्रोक्त विवाह झाला.

तिकड मदिरावतीचे सोंग करून सोमदत्त सखीबरोबर परतला तोंपर्यंत भाग्यीमुढा शस्त्रधर सरोवरावरून परतली होती आपल मने मोकळे करायला व सखीजवळ बोला-यला तिला फार वेळ नव्हता म्हणून ती मदिरावतीचे मांग केल्या सोमदत्ताचा हात घरून म्हणाली-“चल लीकर तुला एक गुपित सांगायला आहे” असे म्हणत ती त्याला एकाच असलेल्या खोलीत घऊन गेली, परंतु सोमदत्तने घुघटाच्या आतूनच

वाच्योला ओळखलं त्र विचार करू लागला- 'मी हे स्वप्न तर पहात नाही ना? की काही जादू आहे? हा देवाचाच वनुग्रह म्हणावयाचा का?'

सखी, आज तुझ्याशी लग्न करणार तो तुझा प्रियकर नाही तुम दुसऱ्या तुला अनिवार वाटू लागलं तर तू माझा विचार कर. कारण मी दुंदुबो स्त्री आहे. तुझ्यासारखेच माझं एका तरुणावर प्रेम आहे परंतु तो कोण आहे हे मला माहीत नाही. त्याचे नावही मला माहीत नाही. तुला तुझा प्रियकर पुन्हा कधी भेटेल ही, परंतु मला ती धावा करणेही वृथा आहे. या शब्दात धावेवीने सोमवत्सला बदिगावली समजून हे सर्व वृत्त सांगितले.

ते सर्व ऐकल्यामुळे सोमवत्सला परमानंद झाला त्याने आपल्या तोंडावरचे घुंघट बाजूला सारले. त्याचे तोंड पाहून धावेवीला कल्पनबाहेर आनंद झाला व आश्चर्यही वाटले परंतु सोमवत्सने मदिरावरी व आशिश्रूषण देवळातून कसे पळून गेले हे

सांगितल्यावरच तिचा स्वतःच्या डोळ्यावर विस्वास बसला

सोमवत्स धावेवीला सावध करीत म्हणाला- "आपण फार वेळ गप्पा मारीत येथं येवचे पोल्याचे आहे आणि येथून लोकरच पाय काढला पाहिजे नाहीतर आपल्याला लोक ओळखतील व आपल्या सर्व कल्पना कल्पनाच राहून जातील. आपलं गुपित कळले तर धोका आहे म्हणून येथून पळून जायचा काहीतरी मार्ग काढला पाहिजे."

त्यानंतर धावेवीने आपलं सर्व दामित काढून एका फावक्यात बांधून घेतले आणि सोमवत्सला घेऊन माथच्या दाराने बाहेर आली व काळोखात उद्यानाच्या वाटेने गावाबाहेर निघून गेली

तेथून काही दिवस पायी प्रवास करीत दोघ एका ब्राह्मणांच्या गावी येऊन पोचली आणि तेथं त्यांनी विधिवत विवाह करून घेतला त्याच गावी त्यांनी रहायचं ठरवून आपला सत्कार वाटला.

परशुराम

[२]

कार्तवीर्याजून नावका एक हैहय वंशी राजा होता तो कृतवीराचा मुलगा होता म्हणून त्याला कार्तवीर्य हे नावही मिळाले त्याचे स्वतःचं नाव अर्जुनच होते त्याचे मुलगे दुष्ट व अत्याचारी होते जमदग्नी ऋषी व त्यांचे मुलगे आश्रमात नाहीत अशी संधी पाहून ते आश्रमात शिरले व त्यांनी जमदग्नीची यज्ञाची गाय शिष्या वासरासह पळवून नंभ्याचा प्रयत्न केला. परंतु अनेक यत्न करूनही ती गाय त्यांच्या काबूत आली नाही

नंतर कार्तवीर्य स्वतः जमदग्नी ऋषींच्या आश्रमात आला. तेथे त्याचा बतिथी संस्कार राजसी घाटाने झाला तो सर्व संस्कार कामधेनूच्या प्रभावाने होऊ शकला हे कळल्यावर कार्तवीर्याने जमदग्नी मुनीं-जवळ ती कामधेनूच सांगितली अर्थातच

मुनींनी तत्कार दिला. कार्तवीर्याने जमदग्नीचा वध केला तरी कामधेनूला घेऊन जाणे त्याला साध्य झाले नाही.

तेव्हा परशुराम आश्रमाबाहेर बरण्यात गेला होता त्याला तेथे एकाएकी छातीत वस्त्रा बसल्यासारखे वाटले. काही तरी अशुभ घडलं असावे, अशी शंका वाटल्याने तो आश्रमात परतला तेव्हा त्याला पिण्याच्या मूत देहावर पडून आई एकट अचलली दिसली हैहय राजाने तुझ्या वडिलांचा असा अमानुषपणे वध केला असे म्हणत तिने एक वीस वेळा शोक करी छाती बडबिली, म्हण!

परशुरामाने मातेचे शान्ति केले व एकवीस वेळा क्षत्रिय जातीचा सहार नदण्याची प्रतिज्ञा केली आणि त्यानंतर वडिलांच्या प्रेमाला अंत्य संस्कार देण्याच्या तयारीला लागला. इतक्यात मृग ऋषी

तेथे आले. त्यांनी मंत्रबलेल पाणी शिंपडून जमदग्नीला पुनर्जीवित केले.

परशुरामान पुनर्जीवित झालेल्या बहिः त्यांना क्षत्रियांती जा अत्याचार केला त्याची प्रतिक्रिया म्हणून क्षत्रिय जातीला एकवीस वेळा निर्मुक्त करण्याची प्रतिज्ञा केली असल्याचे सांगितले.

जमदग्नी ऋषींनी परशुरामाचा राग शांत करण्याचा यत्न करून पाहिला परंतु परशुरामान त्यांना सांगितले की अत्याचारी लोकांच्या अत्याचाराकडे दुर्लक्ष करण म्हणजे त्यांच्या अत्याचाराला प्रोत्साहन दिल्यासारखे होते म्हणून निष्कारण कोणाचा वध करणाऱ्या दुष्टांना अग्राह सोडून देता काय नाथे.

आपला मुलगा आपली प्रतिज्ञा पूर्ण करण्यासाठी सव्य करणार हे ओळखून जमदग्नीने त्याला ब्रह्मदेवाकडे जाऊन तो सत्या देईल तसे करण्यास सांगितले.

परशुराम ब्रह्मदेवाकडे गेला आणि क्षत्रिय जातीला निर्मुक्त करण्याची केलेल्या प्रतिज्ञेविषयी निवेदन केले. ब्रह्मदेवालाबुद्धा ती प्रतिज्ञा आवडली नाही परंतु तसे स्पष्ट सांगणे गैर नाटून तो परशुरामाला म्हणाला-“शंकराचा अनुग्रह असल्याशिवाय तुझी प्रतिज्ञा पूर्ण होणार नाही. म्हणून तू प्रथम शंकरास जाऊन भेट!”

परशुराम शंकराकडे गेला तेव्हा शंकरा-बरोबर पार्वतीसुद्धा होती. परशुरामान आपल्या प्रतिज्ञेविषयी सांगितल्यावर ती

म्हणाली-“शंकराच्या कुपेन काय वाटेल ते साध्य होईल. तरी तुझ्या जबाब असे नाहीत वाटते?”

ते ऐकून शंकराने परशुरामाला असे आणि कवच दिले.

परशुराम जख्म व कवच घेऊन परत जाताना एका सरोवराच्या काठी ती असे बसले ठेवून जख्म करायला बसला इतक्यात एक हरणाचे जोडपे शिकारी त्यांचा पाठलाग करीत असल्याच्या भीतीने धावत येऊन त्या सरोवरात पाणी पिऊ लागले.

त्यांचा पाठलाग करणारा शिकारी परशुरामाला दिसला नाही परंतु हरिणीला हरण म्हणाला-“बाता आपण म्यायचे कारण नाही. हा वध अप करतो आहे ना,

तोच परशुराम तो अपसत्यांच्या आश्रमात आऊन कुष्णामृत स्वीक घेऊन तर याला कुष्णकवच लागेल.” ते परशुरामाला स्पष्टावण ऐकू आले.

परशुराम त्याप्रमाणे आश्रमावमाकडे निघाला. वाटत त्याला हरणाच्या जोडप्याचा पाठलाग करणारा शिकारी भेटला. त्याला डार करून परशुराम अगस्त्याश्रमात पोचला तेथे त्याने कुष्णामृतस्वीक एकल त्यानंतर त्याला कुष्णाची प्राप्ती केल्यावर कुष्णाने दर्शन दिले आणि आपले तेज दिले.

त्यानंतर परशुराम समुद्रत स्नान करून कार्तवीर्याच्या राजधानीत गेला आणि तो कातवोर्माचा वध करायला आला असल्याचे कारण नाही. हा वध अप करतो आहे ना,

कार्तवीर्याने परशुरामाकडे उत्तर पाठविले की ब्राह्मणाने काही मागितले तरी मी नकार देणार नाही. त्याला युद्धच हवे असेल तर घेई मारव. त्यानंतर त्याने आपल्या सैन्याला परशुरामावर चालून जायला आज्ञा केली. परशुरामाने आपल्या परशूने त्या सैन्याचा संहार केला.

परशुरामावर इतर अनेक क्षत्रियवीर चालून गेले. परशुरामाने त्यांनाही संहार केला. त्यात मत्स्यराज यमघराज, मिषाद-राज, विदर्भाचा राजा सीमदत्त आणि मिथिलेचा राजा बृहन्नल हे प्रमुख होते.

त्याच प्रमाणे कन्याकुब्जचा राजा, शौराष्ट्राचा राजा, अश्वतीचे शूर अश्विध वीर परशुरामावर एकवच चालून आले आणि त्यांनी परशुरामावर खर्वुष्टी केली. परंतु परशुरामाने त्यांचे सर्व बाण तोंडून फेकून देऊन त्या सर्वांचा वध केला.

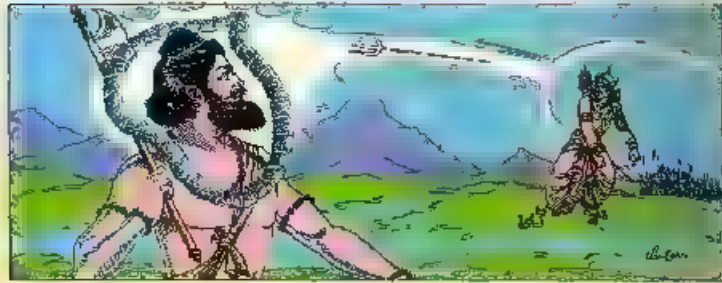
मुचंद्र नावाचा एक राजा परशुरामाशी युद्धाला आला व त्याने शकराचे त्रिशूल परशुरामावर टाकले परंतु ते एका

कुलाच्या हाराच्या रूपे परशुरामाच्या गळ्यात येऊन पडले त्याच वेळी परशुरामाला कालीचे दर्शन घडले. तित्त आग्नेयास्त टाकल्यास सुखद्रावा वध होईल असे सांगितले. त्याप्रमाणे मुचंद्र आग्नेया-स्ताने मरण पावल्यावर त्याचा मुलगा पुष्कराक्ष परशुरामाशी युद्धाला आला. तो मुद्रा परशुरामाशी युद्ध करून मरण पावला.

इतक्या शूर पराक्रमी वीरांचा वध झाल्यावर कार्तवीर्य स्वतः युद्धाला आला. त्याने परशुरामावर त्रिशूल टाकले व परशुराम वेधुद्ध होऊन पडला सर्व देवा-वरावर शकरही आला त्याने सजोवनी यंत्र टाकून परशुरामाला पुनर्जीवित केले.

परशुराम उठून उभा राहिला आणि त्याने शिवकवच मंत्राचा पाठ केला आणि कार्तवीर्यावर बाण सोडला त्या सरशी कार्तवीर्याचे डोके उडाले कार्तवीर्याचे मुल्ये मुद्रा परशुरामाच्या हाती मरण पावले.

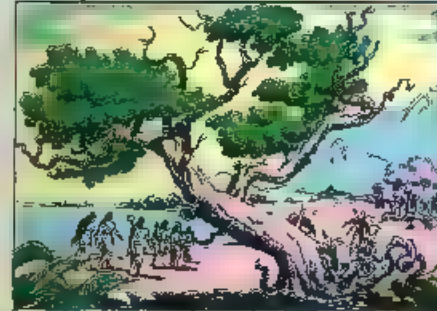
(क्रमशः)

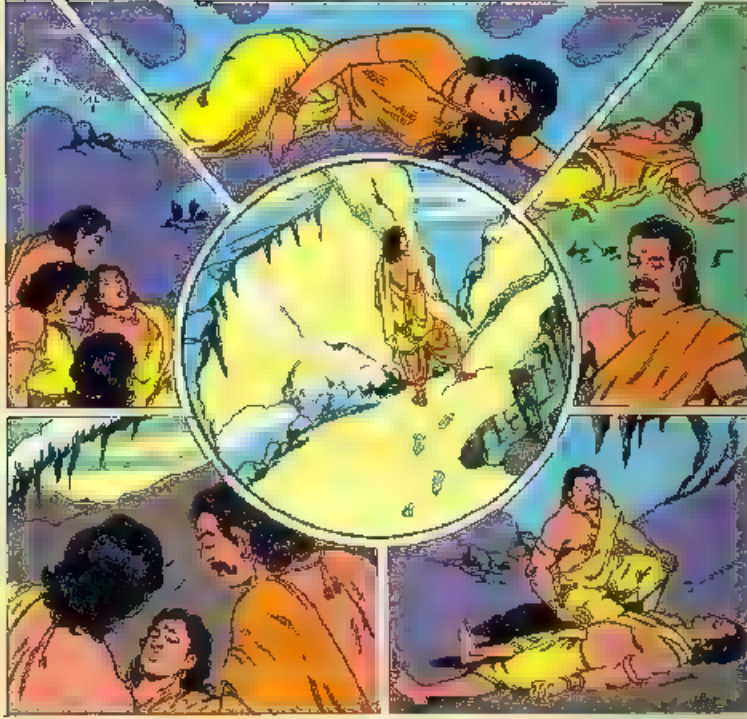
महाप्रस्थान

महाभारत युद्धात जय मिळविल्यानंतर पांडवांनी दीर्घकाळ सुखाचे राज्य केले. शेवटी धर्मराजाने राज्य सोडून वेदंत महाप्रस्थान करण्याचे ठरविले.

राज्यत्याग करण्यापुर्वी धर्मराजाने त्याचा नातू परीक्षित याचा राज्याभिषेक घाठवा घाटासाठाने केला. ऋषीमुनी व सामंत राजांनी परीक्षिताला आशीर्वाद दिले.

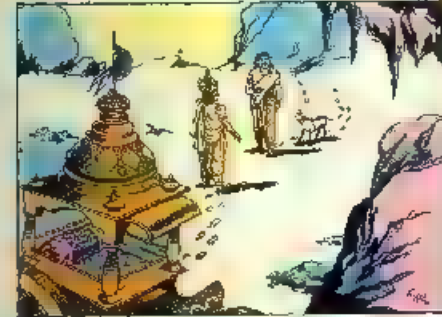

इतक्यातच पारंगत द्विगोत्र पर्वताच्या दिशेने निघाले त्यांच्याबरोबर द्रौपदी मुद्रा निघाली. सधर्मा अयदी साशी चमत् घोरण केळी राज्यवैभवं सोड-त्याचं दुख त्यांना वाटले नाही.

ते हिमालय पर्वत चढू लागले पर्वताची चरण फार कष्टाची होती व नांवही होती घाटेत त्यांना अनेक रोषंशेले ऋषींचे आश्रम आणि भक्तांची वास्तव्याने लागली. बाटेतचर्चित प्रथम हीपदी मरण पावली त्यानंतर पांडव एकाचान्त एक अरुन पडू लागले शेवटी एकाच धर्मराज काय तो जरावां

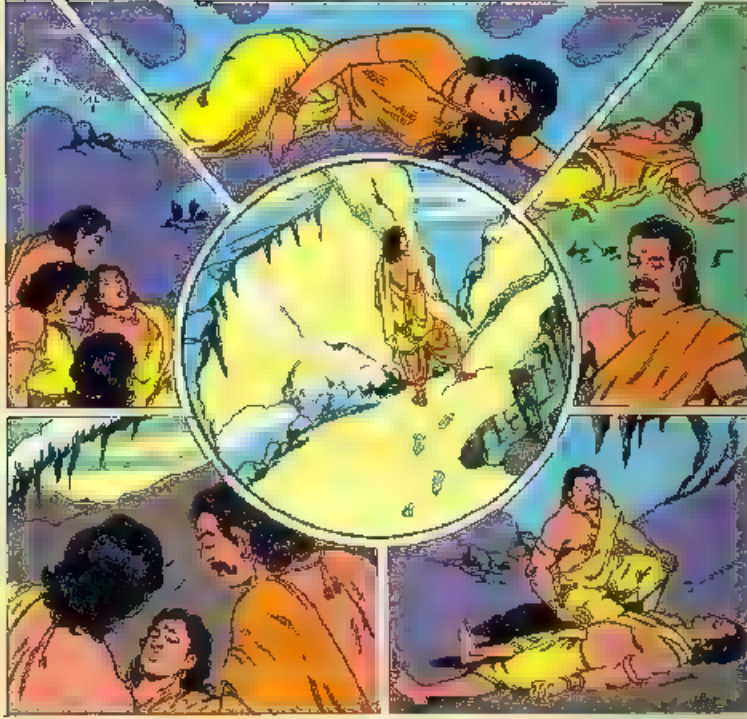
धर्मराज एकटा जात असता त्यांना त्यांच्याबरोबर एक शूना येत असलेला विसरला रस्ता दुतका कट्याना असूनही तो कुत्रा धर्मराजाला सोबावत न्याय नव्हता

धर्मराज हिमालयाच्या शिखरावर पोचताच त्याला इक धोरता आणि त्याने स्वर्गात प्रवेश करण्यास त्याला विनंती केली. तेव्हा धर्मराज म्हणाला— "माझ्याकरोबर आलेल्या या कुत्र्याकडे मुखा मेळ दिव्यास की स्वर्गात येईन."

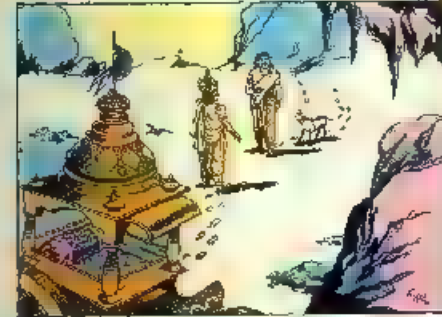
त्या गोष्टीस इताने तकार दिव्याचा धर्मराज इंद्राच्या रथात बसला नाही. त्यावेळी कुत्र्याने धर्मराजाकडे वच धारण केले धर्मराजाने बुध्दिचापी ही परीक्षा घेतली होती

ते हिमालय पर्वत चढू लागले पर्वताची चरण फार कष्टाची होती व नांवाही होती. वाटेत त्यांना अनेक शीर्षशेजे, ऋषींचे आश्रम आणि भक्तांची वास्तव्याने लागली. वाटेतच वर्तित प्रथम शीपटी मरण पावली त्यानंतर पांडव एकाचाने एक अरुन पडू लागले शेवटी एकाच धर्मराज काय तो जरावां

धर्मराज एकटा जात असता त्यांना त्यांच्याबरोबर एक शूना येत असलेला विसरला. रस्ता दुतका कट्याचा असूनही तो कुत्रा धर्मराजाला सोबतचत तयार नव्हता

धर्मराज हिमालयाच्या शिखरावर पोचताच त्याला इतकं थोळा श्वापि त्याने स्वर्गात प्रवेश करण्यास त्याला विनंती केली. तेव्हा धर्मराज म्हणाला— "माझ्याकडोवर आलेल्या या कुत्र्याकडं सुद्धा मेळ दिव्यास की स्वर्गात येईल."

त्या गोष्टीस इताने तकार दिव्याचा धर्मराज इंद्राच्या रथात बसला नाही. त्यावेळी कुत्र्याने धर्मराजाकडे वच धारण केले. धर्मराजाने बुध्दि-राशी ही परीक्षा घेतली होती

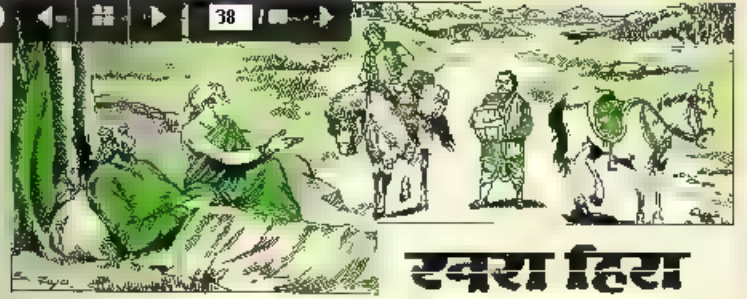

स्वर्गात प्रवेश केल्यावर धर्मराजाचे देवांनी स्वागत केले. त्याने तेथे आठून आपल्या धाकट्या भावांचा व द्रौपदीचा शोध केला. तेथून त्याने नरकात असल्याचे कळले म्हणून त्याने स्वर्गात राहण्याचे नाकारून नरकात जाण्याची हुज्जत व्यक्त केली.

नरकद्वारातूनच धर्मराजाला नरकाचे दर्शन झाले. परंतु त्याचे माऊल द्रौपदी काही काळ नरकात राहून स्वर्गात गेल्याचे व त्याने स्वतः जे धोडे पाव केले होते त्यामुळे त्याला नरकाचे दर्शन घडले अहल्याचे त्याला कळले.

त्यानंतर दशरथाने सदेव स्वर्गातच राहिला. या जगात राहूनही मागताले सत्यव्रताचे पालन करणे शक्य आहे, याचे उदाहरण म्हणजे धर्मराज युधिष्ठिराचे जीवित होय.

स्वरा हिरा

फार प्राचीन काळातील गोष्ट आहे. एकदा सिद्धपूर येथे राहुणारे नागनाथ व एकनाथ नावाचे दोघ मित्र लीर्ययात्रेला निघाले. ते थोड्यावर बसून कितीत दिवस प्रवास करीत काशीला आले. काशी विठ्ठलेश्वराचे दर्शन करून ते प्रयागक्षेत्री आले. त्यांनी प्रवेशीत स्नान केले आणि बरोबर जाणलल्या मात्रात गंगेचे पाणी भरून घेतले आणि परत निघाले. वाटेत त्यांना एका झाडाच्या सावलीत बसलेले एक वृद्ध जोडवे दिसले. म्हातारीने दोघा काचेकरून थांबायला सांगून तिच्या नवऱ्याला धोडे पाणी प्यायला देता का, विचारले.

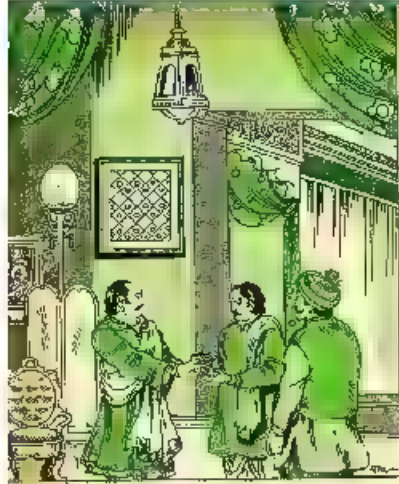
नागनाथ म्हणाला—“आम्हां दूर जाणार आहो व आमच्या जवळचे पाणी खरी त्याघचे आहे. तुम्हांला कोी देता येईल?”

परंतु एकनाथाने गंगजलाचे पात्र त्या म्हातारीच्या हातात दिले व म्हणाला—

“आजी, हे गंगेचे पवित्र पाणी आहे, प्या पाहिजे तितके!”

म्हातारीने ते पात्र म्हाताऱ्याच्या हातात दिले. त्याने थोडे पाणी एका पेल्यात ओतून घेतले व प्याला. नंतर एकाएकी झिजाले. जीव माण्यासारखा जळून जसा राहिला त्याने एकदाथाला नमस्कार केला व म्हणाला—“अहो आज आमच्या घरी जेवणयला थांबा. माझ नाव विशालगुप्त आहे. मी घरी गेल्यावर बोलेन सर्व.” नंतर नागनाथाकडे वळून म्हणाला—“आपणसुद्धा यांच्याबरोबर येऊन आमचे आतिथ्य स्वीकारावे.”

म्हाताऱ्याच्या विनंतीला मान देऊन दोघे मित्र विशालगुप्ताच्या कुडर वाडघात गेले. तेथे खूप तोंकरचाकर होते. तेथे गेल्यावर दोघांना कळले की विशालगुप्ताची बायको म्हणजिहारी नाई. त्याची एक मोलकरीण होती. विशालगुप्त एकनाथाला

म्हणाला-“माझे बरोच वनगुप्त यांनी व्यापारधंद्या करून जपार संपत्ती आणि रत्नजवाहीर संपादन केले. त्यांनी मृत्युसमयी मला दर जैन पीणिमेली एका सज्जनाला एक हिरा दान करायला सांगितला. या वर्षी माझ्या भाग्याने तुमचे दर्शन झडले. उद्यां आपण जाले तेव्हा मी एक हिरा आपल्याला दान करीन. तो स्वीकारून मला कृतार्थ करा.”

अनपेक्षितपणे चालून आलेले हे भाग्य पाहून एकनाथ चकित झाला. मात्र नागनाथला त्याचा हेवा वाटू लागला.

दुसऱ्या दिवशी विशालगुप्त एक हिरा एकनाथाच्या हातात देत म्हणाला “आपण

सिद्धपूर जात आहां ना? वाटेत नागपूर बंधं पुसराज नावाचे एक जव्हरी आहे. ते आपल्याला या हिऱ्याची बरोबर किंमत देतील.

त्यानंतर दोघ मित्र विशालगुप्ताचा निरोप घेऊन मिघाले वाटेत नागनाथच्या मनात तो हिरा पळविण्याचा दुष्ट विचार आला. दोघे एका गावी एका धर्मशास्त्रज्ञाकडे उतरले. होम तेथे नागनाथने संधी पाहून तो हिरा एकनाथाला काढून देता खोरला.

एकनाथात हिरा हरक्याचे नागनाथाला सांगितले. तेव्हा त्याला जणुकाही काहीच माहीत नसल्याची त्याने बसावणी केली आणि तो हिरा परत मिळवत ते गांव सोडून न जाण्याचा सल्ला दिला.

तेव्हा एकनाथ म्हणाला-“या गावात आपल्याला मदत कोण करणार रे? ती हिरा जसा जाला तसा गेला.”

त्यानंतर काही काळ फोटल्यावर ते नागपूरला आले. एकनाथाने पुसराज यांना भेटायची घोष्ट काढली. परंतु नागनाथ म्हणाला-“हिरा तर तू घालवून बसला आहेस. मग त्यांना भेटायचे कशाला?”

‘मत्ते नव्हे रे! विशालगुप्त यांच्याशी आपली ओळख झाली, त्यांच्या मित्राशी ओळख करून घेऊन ती मित्रता कायम होईल की नाही? त्यांच्याकडे फक्त हिरा

विकण्यासाठीच गेले पाहिजे असे धोर्धेच आहे?” एकनाथाने समजावून सांगितले.

‘तर मग तू जाऊन घे मी गाव पहायला जातो” नागनाथ म्हणाला.

एकनाथ निघून गेल्यावर नागनाथ एका जव्हरीवाच्या हुकानात गेला आणि हिरा दाखवून त्याने त्याला विचारले-“हा हिरा घेता का? काय किंमत द्याल?”

जव्हरीवाने हिरा पाहताच विचारले-“तुम्हांला हा कसा काय मिळाला?”

“माझ्या वडिलांनी हा विकत घेतला मला. तसे वैशाची गरज आहे, म्हणून मी हा विकायला काढला.” नागनाथाने वाप मारली.

जव्हरी हंसत म्हणाला-“तुमच्या वडिलांना कोणीतरी खूप फसविलेली दिसते आहे. हा तर काचेचा एक तुकडा आहे. हा कवडीभोलाचा सुडा नाही!”

ते उत्तर ऐकून नागनाथाच्या मनाचे सामाधान झाल्यासारखे झाले. कारण विशालगुप्तने एकनाथाला फसविले. आपण चोरी केली खरी. परंतु विशालगुप्तने एकनाथाला जे फसविले ते मात्र निचिचक म्हणावला हवे!

एकनाथने पुसराजाला भेटून विशालगुप्ताकडून त्याची ओळख कशी कळली हे देखील त्याने थोडक्यात सांगितले.

तेव्हा पुसराज म्हणाला “तुम्हांला विशालगुप्तात जे हिरा दिला होता तो चा आणि त्याची किंमत घेऊन आ.”

‘अहो, तो हिरा चोरीला गेला. मी तो विकायला नुसत्याकडे आलो नव्हतो. आपण विशालगुप्ताचे मित्र व स्नेही म्हणून फक्त ओळख करून घ्यायला आलो होतो.” एकनाथ म्हणाला.

परंतु त्याला या घोष्टीचे आश्चर्य वाटले की त्याला विशालगुप्तने हिरा दिला ती घोष्ट या गृहस्थाला कशी काय कळली?

मग पुसराजने एकाएकी विचारले-तुमच्याबरोबर बाणखी एक गृहस्थ होते ना? ते कोठे बसत नाहीत?”

‘ते गांव पहायला गेले आहेत’
एकनाथ म्हणाला.

ते ऐकून पुष्कराजने आपल्या दोघां
नोकरांना बोलावून त्यांना काही समजावून
सांगितले. ते दोघे लगेच निघाले आणि
बोड्या घेऊन नागनाथाला बरोबर घेऊन
परतले. पुष्कराजने आपल्या नोकरांकरवी
नागनाथाची मदती घेविली. त्याच्याजवळ
तो हिरा सापडला.

तुम्ही जो हिरा हरवला होता, तो
हाच का? तस काळजी करण्यासारख
काही नाही कारण हा तर एक काचेचा
मणी आहे. आपलं हे मित्र असेच एक
आहेत. खरा हिरा समजून घ्यानी हा
बोरला आणि गावातल्या एका जव्हेंच्याकडे
विकायला गेले होते. म्हणून ते माझ्या
नोकरांच्या द्वारे पकडले गेले. आपल्याला
विशालमूर्त जो हिरा देणार होता तो
पहिल्यानेच माझ्याकडे पोचला आहे. त्याची
किंमत आतांच मी देणार नाही. आपल्या
गावी पोचतो करीत, परंतु आपल्या या

मित्राला न्यायालयात पोचावण हे पाहून
एव मुख्य कर्तव्य मी मानतो.”

“अहो, पण हे बरोबर नाही कारण हा
मित्र या तीर्थयात्रेत माझ्या सर्व सुखदुःखाचा
बाटेकरी होता. शिवाय जापण म्हणालास
की याने बोरलेला हिरा खरा नसून काचेचा
मणी होता. या व्यक्तिरेखेत तुम्ही माझ्या
हिन्याची म्हणून जी किंमत माझ्या वरी
पाठविणार आहात त्यातली अर्धी रक्कम मी
यांना देणार आहे. म्हणून आपण माझ्यावर
रुपा कळत माझ्या मित्रावर चोरीचा
आरोप साबू नये.” एकनाथने विनविले.

त्यानंतर सिद्धपूरला पोचल्यावर एक-
नाथाला हिन्याची किंमत मिळाली. तिच्या-
खलो अर्धी रक्कम एकनाथ नागनाथाला देऊ
लागला परंतु नागनाथ नम्रपणे एकनाथाची
माफी मागून म्हणाला—“मित्रा! तू मला
तुलावासातून बांचवून माझ्यावर अपार
उपकार केले आहेस. हे उपकारांचे ओझे
वाहणच मला कठीण जाणार आहे. आगळी
हे धोर्ष मी घ्यायला तयार नाही.”

ठेंग्याचा शोध

लखू एक भोवऱ्याचा एका झालकी व
त्यावर त्याच्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह
चाल. एके दिवशी संध्याकाळी तो घरी
परत येत असता रस्त्याच्या बाजूला उभा
असलेला एक म्हातारा त्याला विचार
कराला, “गावापासून सहा मैलावर जी
धर्मशाळा आहे तिथपर्यंत एका घेऊन
येतोस का? सकाळी परत मायचे आहे.”
लखू जायला तयार झाला.

तो म्हातारा एक हुंडा झांकणावर
बाबरा बांधून, दोन कुबळी आणि एक
फावडे एकत्रित ठेवून मग बसला लखूला
वाटले की त्या उजाड पडक्या धर्मशाळेत
म्हातारा एकाच ठंढा शोवायला निघाला
असावा.

एका धर्मशाळेपर्यंत पोचे पोहतो संन्या-
काळ झाली. एकत्रित बसलेला म्हातारा
तो हुंडा उतरवू लागला तेव्हा तो हातातून

निसटून खाली पडला आणि ‘खण’ ‘खण’
असा आवाज झाला हुंडा कळवला व
त्याच्यातून काही खापराने तुकडे बाहेर
येऊन पडले.

लखून म्हातार्याला विचारले—“या
मध्यरात्रीच्या वेळी हा सापरे भरलेला
हुंडा कशासाठी आणलात हो, यंध?”

“मी सर्व तुला सांगणं सांगतो. मला
तुझ्या मदतीची गरज आहे. असे सांगून
म्हातारा सांगू लागला.”

“माझे नाव यणूबाट. माझ्या आजोबांनी
दर्यापार व्यापार करून पुष्कळ पैसे मिळ-
विले. एकदा ते पुष्कळ पैसे घेऊन आपल्या
गांवी परत येत होते. या आगी पोचेपाचे—
तो मध्यरात्र उलटली. ते त्या दिवशी
रात्री पाच जामी उतरले त्या दिवशी
रात्री चोरांनी धर्मशाळेवर हल्ला केला.
चोरांनी समोर येईल त्याला भारहाण

कंठी आणि हाताला आले ते छूटून नेले काही लोक जागच्या जागी ठार झाले. त्यात माझ आजोबा पण होते.

“माझा बडिलांनी फिटाण्या मालाचे दुकान काढले. फार कष्टाने चार पैसे मिळवून मला वाढविले ते नुकतेच वारले त्यांनी मागे माझ्यासाठी एक घर काय ते ठेवले आहे ते घर विकून टाकण्याचे ठरवून मी माळयाथर ठेवलेले सामान काढू लागलो तेव्हा मला माझ्या आजोबांच्या वेळचे एक बांड मिळाले. मी त्याची पाने चाटू लागलो एका जागी माझ्या आजोबांनी लिहून ठेवले होते— ‘जमिनाला बरोडेखोरांनी घेरले. माझ्या-

बवळ जे काही होते नव्हते ते एका पेटीत घालून, झाडे लावण्यासाठी काही अळी केलेली होती त्यात ती पेटी पुरून ठेवली.”

हे वृत्त सांगून गणेश म्हणाला—“जमिनाला मागच्या बडिलांनी आणि झाडे आहेत त्यांच्या बुधाच्या आजूबाजूची जमीन खणा-वयाची आहे. तू मला मदत केलीस तर जो ठंवा मिळेल त्याचा एक तृतीयांश वांटो मी तुला देईन.”

तुम्हाला आनवाने कबूल झाला परंतु त्याने विचारले— पण मग ही खापरे भरल्या हुडा कशासाठी हो?”

‘आपण एकाएकी हा हुडा भरून घेत नसत तर कोणाला तरी शंका येईल म्हणून इतरांना हा हुडा बरोबर नसत येत राहाला तर कोणी आपल्या हुडाकडे शंकाही मुद्दना पाहणार नाही पेटीत ठेवलेले घन या हुडात ठेवून आपल्याला निश्चितपणे नेता येईल’ गणेश म्हणाला.

त्यानंतर लखून थोडा एका शहाला बांधून ठेवला आणि दोघे कुडळ फावडे घेऊन जमिनाला माग मेल झाल्याच्या दुधात निरनिराळी अळी बोच खणू लागले.

उज्याडण्याची वेळ झाली म्हणून दोघे थांबले आणि दुसऱ्या दिवशी रात्री पुन्हा याच ठेवरून निघाले. त्या दिवशी केलेली मेहनत फुकटच गेली होती. घरी पर-

अर्धा राजा!

राजा जमीनहून माझ्या दरबारात एक गरीब माणूस आला त्याने आपली दबनोब स्थिती वर्णन करून सांगितली आणि पोटापाण्याची काहीतरी व्यवस्था करावयाची विनंती केली राजाने त्याला थोडीशी पडीक जमीन देविल्ली

त्यानंतर काही दिवसांनी रात्र व त्याचा प्रधान बेघ पाहतून त्या गरीब माणसाच्या घरी गेले पराधर्म ठेवलेल्या खांदवर बसलेल्या त्या गरीब माणसावरून ते बोवू लागले त्या गरीब माणसाने दोघांना खांदवर नेवाने दहापत्ता सांगितले

प्रधानाने त्याला विचारले—“आम्ही या आत्म्या राजाकडे मजलीकरिता जाणे म्हणतो!” त्या गरीब माणसाने राजाकडून त्याला जी जमीन मिळाली होती ते सांगून म्हटले—“आत्म्या देवाचा राजा यम राजा आहे!”

“आ राजा तुम्हाला पोटापाण्याची व्यवस्था करून दिली त्याच्या विषयी तू असे का बोधतोस रे?” प्रधानाने विचारले

“अहो, जी धास्त करून दरबारात गेलो आणि आपल्या गरीबीचे वर्णन केले तेव्हा राजाना कळले की मी गरीब आहे व तेव्हा त्याने जमीन दिली. परंतु या देवात माझ्यासारखे गरीब कोणे पोडके का आहेत? त्यांच्यापेक्षा दरबारात पाऊल टाकण्याचे घाबरून आणि आपले दुःख निवेदन करण्याचे सावध किती जाणत आहे? राजास प्रजेचे दुःख सांगितल्याशिवाय कळत नसेल तर तो काय राजा झाला? तो अर्धाच तर राजा झाला?” तो गरीब म्हणाला

त्यानंतर एका आत्मदयाळ्या जगत म्हा राजाने आपली सगळी पडीक जमीन स्वतः होऊन गरीब प्रजेला वाटून दिली

होतेच संजाराच्या बरी ओटीवर बसलेल्या एका म्हणत्याच्याला खणून गणसुट विषयी विचारले तो म्हणाला— त्याला लागलंलं वेड फार वाढले, म्हणून त्याला इलाज करण्यासाठी शहरात घेऊन गेले आहेस.”

लखुने शक्ति होऊन विचारले—”म्हणजे गणसुटला वेड लागलं आहे का?”

“होय ना वाहीतर आजोबांनी डेवलेला वंका बांधण्यासाठी त्याने सर्व घर खणून का काढले असते! या वेडेपणात त्याने व्यापारसुद्धा बंद केला होता. संवदी त्याच्या हाती एक हुंडा आला खरा परंतु त्यात खापरशिवाय काही नव्हते. नंतर त्याचे वेड वाढतच गेले म्हणून त्याची बायको त्याला इलाज करण्यासाठी शहरात घेऊन गेली.” म्हणतच म्हणाला

तेव्हा कोठे लखुच्या डोक्यात प्रकाश पडला त्या मुलाच्या नादी लागून तो स्वतः लखुघात पडला त्याचे वेड आपण आपल्याला लागून आले. पैशाचे वेड थोरामोठ्यांनाही लागते

आता लखुचे मन थोडे हलक झाले तो पाय रस्त्यात घरी गेला

तोपर्यंत एका खांबाबाद लपून बसलेली लक्ष्मीबाहेर आली आणि म्हणाला—”बाबा! यका माफ करा, मी तुम्हाला सोट बोलायला आले.”

“होय मुली! गणसुटला तर त्याचा डेवा सापडला होता. तो आपले सर्व कर्जे धरून फेडून शहरात रडायला गेला आहे वणू त्याला वेडा म्हणायला मला का सांगितलेस?” म्हणतानाच विचारले

लक्ष्मीने सर्व कृत शोडक्यात सांगितले व म्हणाली—”मी तसे केले नव्हते तर माझ्या पतीला खरोखरच वेड लागलं असते कारण ह्या डेव्याची गोष्ट निघण्यापूर्वी त्याला जे चार पैसे मिळत त्यावर आमचा सर्वांचा उदरनिर्वाह होत होता. आम्ही सुखी होतो; परंतु डेव्याचे वेड जाण्यात शिरल्यानंतर आमचे सर्व सुख हरपले” असे सांगून लक्ष्मी कुसत्या वाटेने आपल्या घरी निघून गेली

अर्धा राजा!

राजा अर्धसिंह याच्या दरबारात एक गरीब बाणूत गाता त्याने आपली वधवा स्वामी बघीन करून सांगितली आणि पोटापाण्याची काहीतरी व्यवस्था करण्यात विनंती केली. राजाने त्याला पोटीची पटीक जमीन देविली

त्यानंतर काही दिवसांनी रस्त्या व त्याचा प्रचलन वेध पाहतून त्या गरीब बाणूतच्या घरी गेले बराचमीर ठेवलेल्या खाटेवर बसलेल्या त्या गरीब बाणूतबाहेर ते बोवू लागले त्या गरीब बाणूताने दोघांना खाटेवर येवता नवाचला सांगितले

प्रचलने त्याला विचारले—”आम्ही या व्याख्या राजाकडे मणीकरिता जाणे म्हणतो!” त्या गरीब बाणूताने राजाकडून त्याला जी जमीन मिळाली होती ते सांगून म्हटले—”आपल्या देवाचा राजा मर्मा राजा आहे!”

“आ राजाने तुम्हाला पोटापाण्याची व्यवस्था करून दिली त्याच्या विषयी तुम्हाला का बोधतोस रे?” प्रचलाने विचारले

“अहो, मी वास्तव करतारत तेव्हा आणि आपल्या गरीबीचे वर्णन केले तेव्हा राजाला कळले की मी गरीब आहे व तेव्हा त्याने जमीन दिली. परंतु या देवात माझ्यासारखे गरीब कोण शोडके का आहेत? त्यांच्याकडे दरबारात पाऊल टाकण्याचे प्राडस आणि बायले कुत्रे दिवेदन करण्याचे साधन कित्या जाणत आहे? राजाला प्रजेचे दुःख सांगितल्याशिवाय कळत नसेल तर तो काय राजा झाला? तो कदाच तर राजा झाला?” तो गरीब म्हणाला

त्यानंतर एका आठवड्याच्या आत त्या राजाने आपली सर्व पटीक जमीन स्वतः होऊन गरीब प्रजेला वाटून दिली

लबाड व्यापारी

महादेवपूर नावाच्या गावी शंकरशेट नावाचा एक मोठा व्यापारी होता तो लबाडीच्या व्यापार करी. कमनामापात लबाडी करी व मिसळ वदार्थविक्री परंतु बोलण्यात इतका हुशार होता की त्याच्यावर गिऱ्हाईकाचा विरवास बसे अशा तऱ्हेने तो खूप पैसे मिळवी कोणी शका केलीच तर तो आपले वाक्यानुयं वापरून गिऱ्हाईकाच्या सनात अशी भावना उत्पन्न करी की त्यांना आपलंच काहीतरी चुकल्यासारखे वाटे.

त्या गावच्या पाटलाच्या कालावर त्या वाण्याच्या लबाडीच्या कागळ्या येत सुरवातीला त्या त्याच्याकड दुर्लभ केल. परंतु काही दिवसांनी त्यालाच संशय येऊ लागला की शंकरशेट वाऱ्यात व तुपातलात काहीतरी मिसळतो. परंतु ते सिद्ध कसे करायचे हा प्रश्नच होता. म्हणून त्याने

एकदा ठरविल की सरळ जाऊन तपासणी करायची.

एके दिवशी पाटील तूप विकत घ्यायचे ठरवून त्या वाण्याच्या दुकानात गेला शंकरशेट दुकानाच्या आतल्या बाजूला गेला आणि थोड्या वेळाने तुपात वडबिल्ली हाताची तीन बाटे घेऊन बाहेर आला. पाटलाला एकेक बाट दाखवून म्हणाला- “पाटील, पहा तैरी, बाईचे शुद्ध तूप आहे। हे कपदी उत्तम प्रतीचे! हे दुसऱ्या प्रतीचे. हे पहिल्या तुपा इतके उत्तम नसले तरी इतर दुकानात उत्तम प्रतीचे म्हणून जं तूप आहे त्याच्याहून नक्कीच चांगले आहे आता हे विसरे तूप घ्यायानियधी मी जास्त काय सांगू ? हे तूप जे लोक कपदी दरान उत्तम तूप मागतात ना, त्यांच्यासाठी आहे। आता तुम्होच सांगा, पाटील, तुम्हांना यातले कोठले देऊ ?”

विन्ही तऱ्हेची तुपे पाटलांनी दोनदा तीनदा वास घेऊन पाहिली परंतु त्यांना काही फरक वाटला नाही किमत इतर दुकानच्या मानाने जास्त होती. पाटलांनी ते वाळून दाखविले.

तेव्हा वाणी म्हणाला- “पाटील साहेब, असे कसे होईल हो ? मी तीन तऱ्हेचे तूप तीन निरनिराळ्या डब्यात ठेवले आहे! तुमचा विस्वास बसत नसेल तर भात येऊन पहात का नाही !”

त्याला वाटत होते, खऱ्याखच भरलल्या मालाच्या काळाच्या कोठारात पाटील साहेब कदापि पाऊल ठाकणार नाहीत तेव्हा झाले अहो, तुम्ही कितीच वर्षे या गावी व्यापार करता आहां, तुमच्यावर जंका

करण्याची गरजच काय ?” असे म्हणत पाटील तितक्या तऱ्हेचे थोडे तूप विकत घेऊन निघून गेला.

त्या वाण्याकडे खरोखरी एकाच तऱ्हेचे तूप होते. तेच तूप तो निरनिराळ्या तऱ्हेने राखवून गिऱ्हाईकाला फसवी गिऱ्हाईकाने कोणतेही तूप घेतले तरी आपले नुकसान होणार नाही असा भाव सांगे. त्या पाटील गावं जी लबाडी असे तो न कळल्यामुळे वाण्याच्या प्रामाणिकपणाची खात्री गिऱ्हाईकाला वाटे.

दुसऱ्या विमकी शंकरशेट पाटलाकडे शंखत आला आणि म्हणाला- “पाटील साहेब, कहर झाला हो, माझ्या दुकानात काल मोठी जोरी झाली मेहरवांनी

करून चोराला धकडा आणि गरिबाला वांचवा!"

पाटील म्हणाला—"चोर जातो कोठे बुलाम! त्याला पकडल्याशिवाय राहीन का? परंतु चोरीला काय मंले हे तुम्ही सांगितले नाही!"

"बھो, एक पोत तांदूळ तुपावर एक डबा आणि वजनसॅकी काही! मेहरबाजी करून हा माल परत मिळेल असे काही तरी करा!" शंकरशेट चिन्मया करीत म्हणाला

बाकी माल सुरक्षित आहे ना, जागच्या जागी! नीट पाहून असतल का? पाहून खात्री करून घ्या अगोदर!" पाटील म्हणाला. परंतु शंकरशेट म्हणाला—"तुम्हीच पेऊन पहा ना, बाकी बर्ब माल जागच्या जागी आहे!" असे सांगून शंकरशेटने आपले करून पाटलाचा दुकानात बोलविले.

पाटील त्याच गोष्टीची वाट पहात होता तो दुकानात चला, सर्व मालाची

पाहणी करून म्हणाला—"कालच तुम्ही म्हणालात तुमच्या दुकानात तुपाचे तीन डबे निरनिराळे आहेत! एक डबा चोरीला गेला तर बाकी दोन डबे कोठे आहेत? ते दोन्ही डबे दिसत नाहीत की थंय?"

शंकरशेटची वाचाच बब झाली तो बोलल्याचा यत्न करू लागला परंतु पाटील त्याला मध्येच थांबवून म्हणाला—"शंकरशेट! तुम्ही नावातल्या लोकांची किती दिवस अशी जबाबी करणार? मला तुमचा संशय आला. काल रात्री मीच तुमच्या दुकानातला माल गाव पाटील या नात्याने काढवून पंचायतीच्या कोठारात ठेविला. तुम्ही तांदूळात तुरीच्या डाळीत व तुपात मिसळ करून विकता व जवनात व सापातही फुडवेगिरी करता हे सिद्ध झाले आहे. तुम्ही आतापर्यंत जी लबाडी केलीत त्याबद्दल मी वारासे रुपये दंड करतो तुम्हाला थापुडे मी तुम्हाला गावात व्यापार करू देणार नाही!" असे बजावून पाटील निघून गेला.

दृष्ट्याने वृथासुराला आज्ञा केली की त्याने काव वाटेस ते करून इंद्राचा वध करावा तेव्हा वृथासुर एक मोठे हैव्य धंढन रथात बसून अमरावतीवर स्वारीला निघाला. इंद्र पुन्हा वृथासुराची युद्ध करण्यास सिद्ध झाला

दोघाचे चोर युद्ध झाले. या युद्धात वृथासुराच्या हाती इंद्र जेद झाला. त्याने इंद्राला लोंढाच्या आत धरून कोडून ठेवले.

ते पाहून सर्व देव हा हाकार करू लागले आणि सत्त्वा व्यापला बहुस्पतीकडे धावले इंद्राला सोडविण्याची युक्ती त्यांनी त्याला विचारली

बहुस्पती शांतपणे म्हणाला—"देवांनो! पाहून स्वप्नाला परमानंद झाला देवांना या हावमीत मी तरी काय करणार? परंतु

एवढे सांगतो की इंद्र मेललेला नाही. वृथाच्या तोंडात तो जिवंत आहे.

तेव्हा देवांनी परस्परंशी सल्ला करून जुमिका नामक एका ऋषीची सुष्टी केली ती ऋषी वृथाच्या अंगात शिरली व वृथाला जांभई आली. वृथाने तोंड उघडताच इंद्र षटदिशी बाहेर झाला. अशा रीतीने इंद्र वाचला. त्यानंतर बरेच दिवस युद्ध चालू राहिले. त्या युद्धात इंद्राचा पूर्ण पराभव झाला आणि तो असह्य झाला. वृथाने इंद्राची राजधानी अमरावती काबीज करून इंद्राचे वैभव बळकावले

आपला मूलगा स्वर्गाचा राजा झालेला पाहून स्वप्नाला परमानंद झाला देवांना या मजाचा अंश मिळेलनासा झाला व त्यांना

रानादनीत भटकत फिरावे लागले अशा तऱ्हेने देवांची राजधानी राक्षसनगरी झाली त्यानंतर देवांनी शंकराकडे जाऊन त्यांच्यावर आलेला दुःखच प्रसंग विवेचन करून सांगितला ते म्हणाले-“महादेवा, आम्ही तुम्हा शायंशी शरण आभायला आलो आहो. सूच रक्षण कर!”

शंकराने त्यांचे श्रांतवन केले व म्हणाला-“आपण ब्रह्मदेवाला बरोबर घेऊन विष्णूकडे वैकुण्ठलोकी जाऊ या तोच वृषाचा वध करील.”

म्हणून सर्व वैकुण्ठलोकी गेले. विष्णूने त्यांना वर्णन देऊन विचारले-“तुम्ही सर्व आज्ञा आहां, पण कशासाठी?”

परंतु काणाच काही बोलला नाही. सर्वांची उत्तरछली तोडून विष्णूने विचारले-“बोला तरी तुमच्यावर असे कोणते संकट आले आहे त्यातून तुम्हांला बाचविण्याचा प्रयत्न करीन.”

देवांनी त्यांच्यावर आलेल्या प्रसंगाचे वर्णन केले तेव्हा विष्णू म्हणाला-“तुमच्यावर हे बरे संकट आले आहे, हे मला माहीत आहे. मी वृषाचा वध करण्यासाठी आवश्यक उपाय घेऊन तुम्हांला कळवीन. ब्रह्मदेवाकडून वर मागून घेऊन वृष स्वतःला अमर समजत आहे. तर आता तुम्ही वृष आणि इंद्र दोघांमध्ये मैत्री वाढविण्याचा उपाय सोडला पाहिजे. मी अवश्य रूपे वज्रायुधात राहून तुम्हांला सर्व मदत करीन. काय वाटेला ते कपट करावे लागले तरी ते करून वृषामुराखी इंद्राने मैत्री केली पाहिजे. त्याच्या मनात इंद्रावर विश्वास उत्पन्न झाला पाहिजे. त्यानंतर चतुराईने इंद्राच्या हातून वृषाचा वध होईल. यापूर्वी मी अनेक वेळा कपट चतुराई करून काय साधली नाहीत का? ज्ञाननाचे रूप घेऊन बघिला मी फसविले नाही का? सोहिनीचे रूप घेऊन समुद्रमथना-नंतर अमृत वाटवाना झालांशी लबाडी केली नाही का? तरी तुम्ही एक काम करा. तुम्ही सर्व कामना पूर्ण करण्याच्या जगन्मातेची

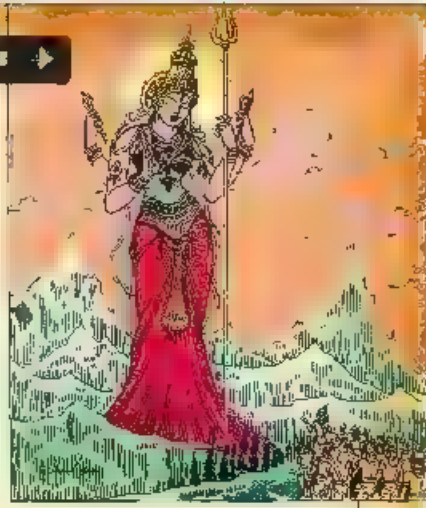
योगमाया पसरवून तुमचे काम साध्य करून देईल. तिच्या मायेने वृषामुर इद्राच्या हाती मरेल. तेव्हा तुम्ही जगन्मातेची मदत घेऊन वृषामुराचा काटा काढा.”

त्याप्रमाणे देव मह प्रबंतावर गले. त्या प्रबंतावरच कल्पवृक्ष होवा तसे त्यांनी जगन्मातेचे स्मरण केले. देवीने दर्शन घित्वावर देवांनी विवेचन केले-“देवी, तू महिषासुर, शुभ व निशुभ व इतर राक्षसांचा वध करून देवांना मदत केली होतीस. आता हा वृषामुर तुम्हा भक्तांना त्रास देत आहे त्याचे परिपत्य कर.”

देवीने त्यांना सर्व प्रकारे मदत देण्याचे वचन दिले व अंतर्धान पावली. देवीचे त्या वेळचे रूप अपूर्व होते. ती स्वतःचंदनी रंगाचे वस्त्र व सर्व बाभूषण धारण करून झाली होती. तिच्या चारही हातात दिव्य वायुचे होती. तिला तीन डोळे होते.

देव आनंदाने परतले. इंद्राची वृषामुराशी मैत्री करून देव्यासाठी प्रयत्न करायला त्यांनी ऋषी मुनींना वृषामुराकडे पाठविले.

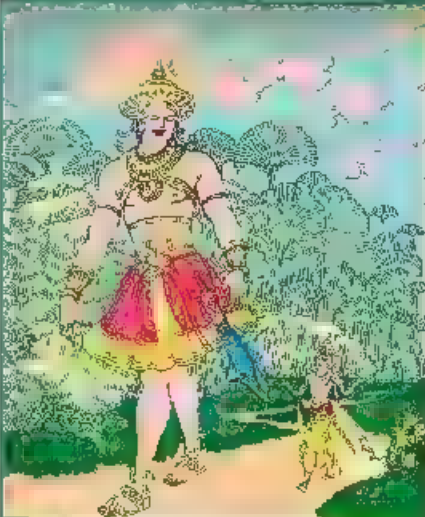
मुनी वृषामुराकडे जाऊन म्हणाले-“वृषामुरा, तू महापराक्रमी आणि घोर मनाचा आहेस इंद्रही एक घोर मनाचा देव आहे. बला परिस्थितीत दोघांनी परस्परांची

घोर करण्याचे सोडून मैत्रीने राहणे त्रिलोकाच्या हिताचे होईल. इंद्र तुम्हासमोर मैत्रीची सपथ घेईल. तूचुद्धा मैत्रीचा हात पुढे करून त्याला वचन दे सर्व मुनी या मैत्रीला साक्षीदार राहतील.”

मुनी म्हणाले ते ऐकून वृष म्हणाला-“तुम्हां सर्व ऋषी मुनींच्या विषयी माझ्या मनात अत्यंत आदरभाव आहे. तुम्ही केल्या सूचनांचा तिरस्कार मो करणार नाही ज्या इंद्राने ब्रह्महत्याचे पाप केले आहे त्याच्यावर विश्वास कसा काय करून घालेल?”

तेव्हा मुनी म्हणाले-“जो पाप करतो त्यालाच त्याचे फळ भोगावे लागते. ब्रह्म-

हत्वा व मत्स्यपाल या पापाबा प्रायश्चित्तं नही तो आपल्या पापाची फळ चालील तेव्हा तुम्ही आणि इतर दोघांनी पाप घेऊन मैत्री करायला हरकत नाही.”

“ओत्या अगर वाढलल्या दगदान किंवा काप्लाने किंवा कडीर वज्राने विवसा किंवा रात्री देवांनी किंवा त्यांचा राजा इंद्र याने माझा वध होना कामा नये. हे त्यांना सर्वांना माध्य असेल तर पुन्ही म्हणालात तसे करायला मी तयार आहे.” वृत्र म्हणाला

मुनींनी ते इंद्राला जाऊन कळविले आणि अग्नीला साक्षी ठेवून त्या सवे अटी कबूल केल्या. तेव्हा वृत्राने त्याच्या बोरुण्यावर

विश्वास केला आणि इंद्राची मैत्रीने राहण्याचे मान्य केलं

त्यानंतर दोघे हातात हात घालून समुद्र-साठी किंवा नंदनवनात हिंडू फिरू लागले इंद्राची मैत्री आल्याचा वृत्राला आनंद झाला परंतु इंद्र वृत्रासुराचा वध करण्यासाठी संधी पाहू लागला

विकडे त्वष्टाला वृत्राने इंद्राची मैत्री केल्याचे ऐकून आदरार्थ वाटले तो आपल्या मुलाकडे जाऊन म्हणाला— वृत्रा, तू त्या लबाड इंद्राचा कसा काय विश्वास केलास? सर्वांना आपल्यासारखे प्रामाणिक व विश्वास पात्र मानणे फार मोठी चूक आहे वेदा शुद्धा शत्रूच्या म्हणण्यात येऊन त्याच्यावर विश्वास करणार नाही त्यात संदे मिळताच विपदासंघात करणाऱ्या व्यक्तीशी मैत्रीधर्म कसा काय निभावणार?’

अशा वृत्राने त्वष्टाने अनेक प्रकारे वृत्राचा समजावून पाहिले, परंतु वृत्राच्या मनाला त्यातली एकही गोष्ट पटली नाही

एकाच संध्याकाळी इंद्र आणि वृत्र समुद्रकाठी फिरत होते ही अशी वेळ होती की दिवस म्हणाय तर दिवस नव्हता व रात्र म्हणाय तर रात्रही नव्हती शिवाय वृत्र एकटा होता म्हणून इंद्राने विचार केला कि वृत्रासुराचा वध करायला हीच

उत्तम वेळ आहे त्याने विष्णूचे स्मरण केले आणि विष्णूने अदृश्यपणे वज्रायुधात प्रवेश केला. इंद्राला समुद्राच्या लाटांवरचा फेस काय तो दिसला तो ओला नव्हता की वाळलेलाही नव्हता आणि फस म्हणजे आयुधही नव्हते इंद्राने सहस्रदेवीचे स्मरण केला महादेवांनी आपला अंश फेसात टाकला इंद्राने आपले वज्रायुध त्या फेसात बुडवून व सर्व शक्ती एकवटून ते वृत्रावर टाकले अशा तऱ्हेने वृत्रासुराचा वैह पर्वताचे शिखर कोसळले असा कोसळून जमिनीवर पडला आणि त्याने प्राण सोडले

शत्रूची जीती नाहीशी होताच इंद्र अमरावतीला परत आला मुनींनी त्याचे स्तोत्रपान केले व जगज्जातेचा उत्सव केला इंद्राने नंदनवनात जगन्मातेच्या मूर्तीची प्रतिष्ठा करून तिचे एक देऊळ बांधून त्यानंतर सर्व देवांसह त्याला मदत करणाऱ्या विष्णूची पूजा केली अशा प्रकारे जगन्मातेच्या कृपेने व विष्णूच्या सहाय्याने इंद्राने वृत्रासुराचा वध केला परंतु त्याचे वध मिळाले ते इंद्रालाच. त्यानंतर विष्णू वेकुठलोकी निघून गेला

परंतु इंद्राला मित्रद्रोह मनातल्या मनात बाचत राहिला त्या पापाचे पातंकारी विष्णू व मुनी दोघही होते. म्हणून मुनी बुद्धा भीत होते. आपल्या त्या पापांचा

विचार करून पश्चात्ताप करीत मुनी आपापल्या आश्रमात परतले

आपल्या आणखी एका मुलाचा वध झाल्यामुळे त्वष्टा अत्यंत दुःखी झाला. त्याने मुलाची अत्येण्टी वगैरे उरकली. लबाडी करून इंद्राने वृत्राचा वध केला या अपराभाबद्दल त्वष्टाने इंद्राला शाप केला की त्याला फार दुःख ओढावे लागेल.

पापाचे फळ भोगावे लागते. वृत्रासुराचा वध केल्यानंतर इंद्राने तेज नष्ट झाले. देव इंद्र कुतूहल असल्याचे सांगून त्याची निंदा करू लागले शपथ मोडून मित्राना धात केल्यावर इंद्रासारखा मित्रघातकी त्रिलोकात कोणी नसल्याचे सांगून सर्वे इंद्राची निंदा

होऊ लागली. मुनींच्या मध्येही इद्राचा आदर कमी होव गेला.

या सर्व कारणांमुळे इद्र आपल्या समेत जाऊन इंद्रासनावर बसत नव्हता. तो सर्वका दुःखी जसे आणि चरातच बसून राही. ते पाहून त्याची बायको शची त्याला म्हणाली— "तुमचे सवूचं भय नाहीच झालं, तरी तुम्ही मुर्खी कां नाही? जाणवी कोणी तुमचे सवू उरले तर नाहीत?"

इद्र म्हणाला— "मला पूर्तं कोणत्याही लवूचे भय नाही. परंतु ऋक्षदेवते पालक घडले आहे माझ्या हातून. म्हणून मला हे नंदनवन, अमृत, गंधर्वी संगीत, जम्बवृक्षं नृत्य, पू, कामधेनु, कल्पवृक्ष,

यांची एकाच ही सुख प्राप्त होत नाही." मते हांगून इद्र सागरी तटोवरावर गेला. कोनालाही कळू न देतां एका कमळाच्या नांव देठात धिऊन पाण्यापासारखा रडू लागला.

त्यामुळे सर्व जगात भराजक पसरले. ते दूर व्हावे वासाठी इंद्रासन रिकामे ठेवणे इष्ट नसल्याने देव व ऋषीमुनींनी विचार करून इंद्रावर नहुष राजाला दिले. नहुष राजाने अनेक यज्ञ करून इंद्रासन प्राप्त करण्यात योग्यता प्राप्त केली होती. परंतु इंद्रावर मिळतांच तो मुक्तोपभोगात आपले करतव्यच विसरला. सचिच्या सौंदर्याचे वर्णन ऐकून शचीमुनीला बोलावून नहुष म्हणाला— "मी इद्र झालो वसतां माझ्या शेवेका शची कां नाही जाली? तिला बोलावा."

ते ऐकून मुनी चकित झाले. त्याची शचीला तसे कळविले. ती बृहस्पतीकडे यावली आणि स्वतःचे पातिव्रत्य रक्षण करायला मार्ग सुचवायला विनंती केली. बृहस्पतीने तिला अभयवचन दिले. परंतु ऋषींनी शचीला नहुष राजाकडे घेऊन जाण्याचा आग्रह बघविला. कारण त्यांचा नहुषाची मोठी वाटत होती. तेव्हां बृहस्पतीने एक मुक्ती सुचवून शचीला ऋषी-बरोबर नहुष राजाकडे पाठविले.

शची नहुषाला म्हणाली—“पली कोडे आहे हे कळल्यावरच मी आपली पत्नी म्हणून रहायला येईन. त्यांची सुभाली कळेपर्यंत तुम्ही थांबावे.”

नहुष त्या गोष्टीस कबूल झाला, शचीच्या वतीने देवांनी विष्णूला भेटून इंद्राविषयी बबकशी केली. विष्णू म्हणाला—“तुम्ही अवयमेव यज्ञ करा व अगदेवेला प्रसन्न करून इंद्राला परत इंद्रपद मिळवून द्या. अशा तऱ्हेचे शचीला तिच्या पतीची प्राप्ती पुन्हा होईल.”

देवांनी इंद्राचा खोब काढून त्याच्याकरवी अवयमेव यज्ञ करविला. तरी तो परतला नाही. तेव्हा शचीचे अर्पण दुःखी होऊन बृहस्पतीला त्याचे कारण विचारले. बृहस्पतीने तिला महादेवीची आराधना करण्याचा सल्ला दिला. शचीने तसे केले. जगन्नाथाने दर्शन देऊन तिला सांगितले की नहुष तिच्या सायेने मरणार आहे आणि शचीला इंद्राबरोबर जाण्यासाठी तिने आवश्यक व्यवस्था घ्या करून दिली.

शचीने इंद्राला भेटून तिच्यावर आलेला प्रसंग वर्णन करून सांगितला व नहुष तिच्यावर अत्याचार करण्यास सिद्ध असल्याचे तिने सांगितले. इंद्राने तिच्या सल्ला दिला—“तु नहुष राजाकडे निरोप पाठव की त्याने ऋषींना पालखी वहायला सांगून तुझ्याकडे पालखीत बसून यावे. तो पायी ऋषींचा साथ लागल्याने तत्काळ इंद्रासनावरून च्युत होईल.”

त्याचा तो डाव यशस्वी झाला. शचीला आपली बायको करून घेण्यासाठी नहुषाने ऋषींना पालखी घेऊन यायला सांगितले. त्यांनीच पालखी वाहूची पाहिले असेही सांगितले. ऋषींनी ते मान्य केले. परंतु ते सावकाश चालत होते. म्हणून नहुष अवस्थ ऋषींना साथ मारून ‘सर्प’ ‘सर्प’ म्हणू लागला. असे म्हणू लागला.

अवस्थ ऋषींनी संतापून नहुषाला साथ दिला—“तू सर्प हो!” तत्काळ नहुष साथ होऊन पृथ्वीवर आडळला.

असातऱ्हेने इंद्राला पुन्हा इंद्रपद प्राप्त झाले.

सदोबा एकाएकी बाटल्यामुळे त्यांची बायको आणि वहावर्षाचा मुलगा अनाथ झाले. त्यांनी मागे राहिले घर आणि एक-एकर जमीन ठेवली होती.

सदोबांचे शेत धनंजय नावाच्या एका सभन शेतकऱ्याच्या शेताला लागून होते. परंतु सदोबा जिवंत असेपर्यंत त्यांनी ते शेत विकायचे नाकबूल केले. आता सदोबांची बायको व मुलगा असहाय्य स्थितीत होते. सदोबा वारल्यावर धनंजयने त्या शेताला जांगली किंमत द्यायचे कबूल करून ते शेत आपल्या शेताला जोडून टाकले.

धनंजयने सदोबांचा मुलगा गोपाळ याला व त्याच्या आईला समजावून सांगितले की मुमण्या शेताची जी किंमत आहे ती मी व्यापाराने लावतो व तुम्हाला रकमेची गरज लागली म्हणजे लगेच परत करीन. तोपर्यंत

गोपाळही बोडा मोठा होईल. हे पैसे मुमण्या जवळच राहिले तर कोणी हे मुमण्याकडून घेऊन तुम्हाला फसवील.

सदोबांच्या बायकोने धनंजयच्या गोड-गोड बोलण्यावर विश्वास करून ते पैसे त्याच्याकडे राहू दिले आणि स्वतः काम करून चार पैसे मिळवू लागली. रथा प्राप्तीवर मुलाचा विद्याभ्यास होऊ लागला. गोपाळने शाळेचे शिक्षण संपल्यावर मोठ्या ग्रहारात राहून उच्च शिक्षण घेण्याचे ठरविले. म्हणून त्याच्या आईने धनंजयकडे जाऊन आपले पैसे परत मागितले.

धनंजयने व्यावयवे प्रगट करीत विचारले—“तुम्ही केव्हा हो पैसे माग्याकडे ठेवलेत?”

ते उत्तर ऐकून सदोबांची बायको चर्कितच झाली. कोणी दुसरा फसवील असे म्हणणारी व्यक्ती कदाही करीत आहे!

श्री. श्री. सं. नखारे

दररोज संन्याकाळी घनंजयच्या घरी प्रमुख गावकरी जमत असाच एका प्रसंगी गोपाळ दागिने घेऊन घनंजयच्या घरी आला. गोपाळला वेत असलेला पाहून घनंजय बाबरला की हा आपली बेअश्रु करणार. परंतु गोपाळ त्याच्या त्याविषयी काही एक बोलला नाही. बरोबर बाणलेले सर्व जुने दागिने गावकऱ्यांसमोर घनंजयच्या हातात देत म्हणाला—“काका, हे माझ्या आईचे जुने दागिने आहेत. सली या वेळी शिक्षणाकरिता पैशाची गरज आहे. हे दागिने गहाण ठेवून मला पैसे द्याऊ का?”

“असं होय! तुला शिक्षणासाठी पैसे हवे आहेत ना? पाहिजे तितके घेऊन जा.” या संवांता गावकऱ्यांसमोर घनंजयने आपल्या औदार्याचे प्रदर्शन केले.

“मला फक्त पांचशे रुपये हवे आहेत!” गोपाळ म्हणाला.

तेव्हा घनंजयने पांचशे रुपये देऊन त्याला निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशी घनंजयने अनंतच्या बापाला बोलावून त्या दागिन्यांची किंमत जोडून सांगायला सांगितले. सोनाराने सर्व दागिने नीट तपासून पाहिले व म्हणाला—

“हे तर सर्व आपल्या सावण्या जनिवदार साहेबांच्या दागिन्यांसारखे आहेत. होय हो, संन्याला जाणाच नाही. तेंच हे दागिने

आहेत. फार दिवसांपूर्वी भोच करून दिले होते. त्यांच्या घरी चार दिवसांपूर्वीच चोरी झाल्याचे ऐकले. कदाचित् हेच ते दागिने असावेत.”

ते ऐकून घनंजयचा संस्कार उडाला. लगेच सोनार म्हणाला—“जोरीचा माल तुमच्यासारख्या वडील घाऱ्यांकडे ठेवणे बरोबर नाही. ज्याने आपल्याला हे आणून दिले त्यालाच हे परत देऊन मोकळे व्हा!”

सोनार निघून गेल्यावर घनंजयने गोपाळला बोलवून घेतले व म्हणाला—“मला पैशांची गरज आहे, रुपये आणून दे आणि हे दागिने घेऊन जा! व्याज वगैरे देण्याची गरज नाही!” गोपाळने दागिने घेतले व

हातात म्हणाला—“मी सर्व पैसे खर्च केले हो! चार दिवस थांबा, मी नक्की देतो!”

घनंजयने विचार केला पहिल्याने हा चोरीचा माल काढून टाकावा, म्हणून गोपाळ म्हणाला ते त्याने मान्य केले.

एक आठवडा गेला, घनंजय संन्यासमार्गे वडीलघाऱ्या गावकऱ्यांबरोबर बसून बोलत होता तेव्हा गोपाळने येऊन विचारले—“मी तुमचे रुपये घेऊन आलो आहे, मी दिलेले दागिने देतां का?”

घनंजय क्षणभर बुककळयात पडला. पण स्वतःला सावरून म्हणाला—“मी तुझे दागिने परत नाही का केले?”

गोपाळने आश्चर्याचे सोंम करून विचारले—“मी, आपले दागिने परत घेतले?”

तिने अनेक वेळा विलंबण्या करून पाहिल्या, पण तिला अपमानही सहन कराना लागला.

ते कळल्यावर गोपाळ चिडला. तो आईला म्हणाला—“या दुष्ट आपसाच्या बोलण्यावर विश्वास करून त्यांच्याकडे आपण पैसे ठेवले ही आपलीच चूक आहे. तरमच याला याबद्दल चांगला धडा शिकविला पाहिजे.”

गोपाळचा अनंत नावाचा एक मित्र होता. त्याचा बाप सोनार होता. गोपाळने आपल्याची घनंजयने केलेल्या लबाडीची गोष्ट जाऊन बापाला सांगितली आणि त्याच्याकडून काही जुने दागिने घेतले.

मी तुमच्याकडून पैसे घेतले त्याच दिवशी महाराज गेलो, आजच परतलो. दागिने पांच हजार रुपयांचे होते. ते घशाखाली उतरवायचा विचार आहे की काय? याहून जास्त अन्याय कलबाडी आणखी काय असू शकेल हो?" त्याने सर्व थडीलवान्या गांवकऱ्यांकडे पहात विचारले.

तीच गावकरी मंडळी गोपाळची साक्षीदार मंडळी होती. घनंजय विचार करू लागला, गोपाळला रुपये दिले तेव्हा ही मंडळी हजर होती. म्हणून वाटले की मी रुपये दिले ते या सर्वांनी पाहिले असल्यामुळे पैसे वसूल करणे जड जाणार नाही. परंतु खाले उलटंच ही मंडळी

दागिने ठेवले त्या गोष्टीलाही साक्षीदार होतीच !

सर्व गावकऱ्यांनी घनंजयकडे "काय हो, हा म्हणतो, ते तर झरे दिसते" या अर्थी पाहिले. एकजण तर म्हणालाही—"तुम्ही तरी बसे हो बूड असून असे बोलता? या मुलाने आपल्या आईचे दागिने तुमच्याकडे गहाण ठेवले होते. आम्ही सर्व होतो त्या वेळी त्याने कर्ज फेडले नाही आणि तुम्ही म्हणता त्या पूर्वीच तुम्ही सर्व दागिने त्याला परत दिले? तुमच्या जोतण्यावर कसा कोण विश्वास करील?"

घनंजय संतापला तो चिडून ओरडला— "अहो, हे सर्व दागिने चोरलेले आहेत, जमिनदार साहेबांचे आहेत. या लबाडाने चोरून आणून आम्हाला घरी गहाण ठेवले. ते कळताच मी त्याला ते ओलावून परत केले."

सर्वांनी संशयी नजरेने गोपाळकडे पाहिले. त्याच वेळी वनंतच्या बडिलांनी विचारले—"काय हो, दागिन्यांची मजुरी देणार का?"

घनंजयने जिव्हन जाऊन विचारले— "मी तुमच्याकडून केव्हा करवून घेतले रे?"

"अहो, सांगायच्या मरंजक काय? तुम्ही दिलेले जुने दागिने नवे करून नाही का दिले? त्यांची मजुरी घरी येऊन घेऊन

जा, म्हणाला होता ना? इतक्या लवकर विसरलात?" अनंतच्या बापाने विचारले.

ते ऐकून घनंजयला चक्कर आल्यासारखे झाले, त्याच बरोबर जी लबाडी झाली ती त्याच्या लसात आली. हे बांगवे की याच सोनाराने ते दागिने चोरलेले असल्याचे सांगून मला यावरून सोडले होते व म्हणून गोपाळला ते परत केले होते तर त्या गोष्टीवर कोणी विश्वास करणार नाही. लोकांना वाटेर की सोनाराचो मजुरी मिळण्यासाठी मी उलटा आरोप लावीत आहे.

थोडक्यात सांगायचे म्हणजे तेथे जमलेल्या प्रत्येकाच्या मनात ही संका पट्टावर कळून बसली की गोपाळने सर्वासमोर जे दागिने आणून गहाण म्हणून ठेवले होते ते या गृहस्थाने सोनाराकडून वितळवून नवीन दागिने करवून घेतले आहेत. म्हणून सर्व घनंजयला म्हणाले—"आजपर्यंत आम्ही तुम्हाला एक इमानदार खेतकरी व गावातले एक प्रमुख म्हणून मानित आलो. परंतु

आम्हांला हे कधी स्वप्नातही वाटले नाही की तुम्ही लोकांशी अशी लबाडीसुद्धा करता! तुम्ही या मुलाचे दागिने मुकाट्याने देऊन टाका कसे! ते वितळवून नवे करून देणारा सोनारसुद्धा घेवेच आहे."

घनंजयला कल्पनासुद्धा गळती की पैसाच्या मोहाला बळी पडण्याचा परिणाम असा भयंकर होईल आणि सर्वासमक्ष मशी याम खाली होईल! ते दागिने तरी आता कोठून आणून देणार?

गोपाळलाच घनंजयच्या त्या कथन स्थितीची कोव आली. तो त्या बडीलघान्या गांवकऱ्यांना म्हणाला—"अहो, घनंजय काकांनी इतक्याप्रमाणे जे दागिने सोनाराकडून करवून घेतले आहेत, त्यांची मला गरज नाही. मला फक्त तेवढ्या सोन्याची किंमत त्यांनी द्यावी. दागिने करणारे सोनार काका घेवेच आहेत. त्यांना विचार किती रुपयाची सोने होते ते!"

त्यानंतर घनंजयने गोपाळला पांच हजार रुपये देऊन स्वतःला म्हणमुक्त करून घेतले.

